

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 20 listopada 2023 r.

Poz. 10169

UCHWAŁA NR LIX/434/2023 RADY MIEJSKIEJ RYDZINY

z dnia 31 października 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Rydzyna na lata 2023-2026.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023r. poz. 40 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), Rada Miejska Rydzyny uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Rydzyna na lata 2023-2026, w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza Burmistrzowi Miasta i Gminy Rydzyna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej Rydzyny
(-) Roman Skiba

Załącznik do Uchwały Nr LIX/434/2023

Rady Miejskiej Rydzyny z dnia 31 października 2023r.

Gminny Program
Opieki nad Zabytkami
Gminy Rydzyna

2023-2026

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego	7
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	7
4.2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu ..	8
4.2.1. Strategia i plan rozwoju województwa wielkopolskiego do roku 2030	8
4.2.2. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024	10
4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Leszczyńskiego na lata 2021-2024	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
5.1. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonawczymi na poziomie gminy.....	13
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	16
5.2.1. Położenie geograficzne i krajobraz kulturowy gminy.....	16
5.2.2. Zarys historii regionu.....	16
5.2.3 Skrócony opis historii oraz stanu najważniejszych zabytków nieruchomych w gminie	18
5.2.4 Zabytki archeologiczne na terenie gminy Rydzyna	33
5.2.5. Stan zachowania zabytków archeologicznych.....	35
5.3. Wykaz obiektów z terenu gminy Rydzyna wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych	36
5.4. Wykaz zabytków z terenu gminy Rydzyna wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych.....	39
5.5. Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Rydzyna	39
5.6. Skrócony wykaz zabytków ruchomych z terenu gminy Rydzyna.....	49
6. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.	50
7. Analiza SWOT mocnych i słabych stron ochrony i opieki nad zabytkami gminy	53
8. Założenia programowe i harmonogram działań w latach 2023-2026 r.	55
9. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.	57
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.	57

1. WSTĘP

Wykonywanie zadań w zakresie opieki nad zabytkami jest jednym z ustawowych zadań własnych samorządów wszystkich szczebli. Na poziomie gminy podstawowym dokumentem określającym w tym zakresie kierunki działań samorządu jest gminny program opieki nad zabytkami. Opracowanie programu opieki nad zabytkami dla gminy Rydzyna na lata 2023-2026 poprzedzono ogólną analizą stanu zachowania obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Bardziej szczegółowo zostały omówione obiekty stanowiące własność Gminy. Przedstawione założenia programowe uwzględniają wytyczne zawarte w programach na poziomie krajowym i wojewódzkim oraz są spójne z ogólną strategią rozwoju Gminy Rydzyna. Program określa organizację i zasady finansowania systemu ochrony i opieki nad zabytkami w zakresie należącym do kompetencji samorządu gminnego.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami, która w art. 87 obliguje wójta (burmistrza, prezydenta) do sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami. Określa ona sposób jego przyjęcia w formie uchwały przez radę gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programów wójt (burmistrz) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy. Przyjęty program ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami podstawą merytoryczną sporządzenia programu do opieki nad zabytkami jest ewidencja zabytków. Ustalenia obowiązującego gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (art. 19 ust. 2. ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami). Program opieki nad zabytkami powinien zawierać:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć mających na celu tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Ochrona zabytków jest istotnym elementem polityki Państwa w dziedzinie kultury. Konstytucje RP zawiera art. 5 o treści: „Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego rozumiejąc zabytki jako dobro wspólne”. Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W myśl ustawy opieka nad zabytkami sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku i polega na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczeniu i utrzymaniu zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystaniu z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, popularyzowaniu i upowszechnieniu wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje zabytek, jako - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością, stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki w Polsce podlegają ochronie bez względu na stan zachowania. Zabytki zdefiniowano i podzielono na grupy - zabytki nieruchome, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne. Ochronie ustawowej mogą także podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków określonymi w art. 7 ustawy o ochronie zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Organami ochrony zabytków w Polsce, z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są:

- Minister Kultury, w imieniu którego zadania i kompetencje, dotyczące ochrony zabytków, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje we wspomnianym wyżej zakresie wykonuje wojewódzki konserwator zabytków, który kieruje wojewódzkim urzędem ochrony zabytków.

Zadania wojewódzkich konserwatorów zabytków, działających w imieniu wojewody mogą realizować również konserwatorzy samorządowi na obszarze gminy lub powiatu. Wojewoda na wniosek wojewódzkiego konserwatora

zabytków, może powierzyć w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu ochrony zabytków, w tym wydawania decyzji administracyjnych gminom i powiatom (art. 96 ust.2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz art. 20 ustawy o wojewodzie i administracji rządowej w województwie). Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie opieki nad zabytkami jest jednym z ustawowych zadań własnych samorządu gminnego. W ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyszczególniono m. in. takie zadania:

- utworzenie parku kulturowego (art. 7 pkt 3, art. 16 i 17),
- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust.4, 5 i 6),
- sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87),
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, znajdujących się na terenie gminy. Tryb i zasady udzielania takich dotacji należy określić w drodze uchwały rady gminy (art. 81),
- przekazywanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2),
- do obowiązków gminy należy opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz coroczna jego aktualizacja. Plany ochrony powinny uwzględniać zabytki stanowiące własność gminy

Do obowiązków samorządu gminnego należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1):

- strategii rozwoju gmin,
- studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin,
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zabytkowe nieruchomości stanowiące własność samorządu gminnego mogą być przedmiotem obrotu, którego zasady regulują przepisy art. 13 ust. 4 i 5 ustawy o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r. W szczególności:

- zamiana, darowizna lub oddawanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, a także wnoszenia tych

nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,

- sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Do obowiązków samorządu gminnego jako organu administracji publicznej należy podejmowanie działań mających na celu ochronę zabytków, co wynika z 4 art. ustawy o ochronie zabytków, a zatem:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W przypadku gdy samorząd gminny jest właścicielem lub posiadaczem zabytku (art. 5 uozoz), do jego obowiązków należy także opieka nad tym zabytkiem i zapewnienie warunków do:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Inne uregulowania prawne w Polsce dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, m.in. w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane,
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI.

Programy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wykonywane są na poziomie krajowym, wojewódzkim, powiatowym i gminnym. Dokumenty są ze sobą wzajemnie powiązane. Zgodnie z art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami, minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego ma obowiązek zainicjować i opracować przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków Krajowy Program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na okres 4 lat, który określałby cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 zakłada wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym oraz centralnym¹. Łączna kwota środków na realizację Programu w całym okresie jego realizacji wynosi 25 617 089 zł. Planowane jest wsparcie przez rząd wszelkich działań w zakresie opieki nad zabytkami oraz podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego. Praktyczną ofertą rządu dla jednostek samorządów terytorialnych ma być organizacja szkoleń w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, współpraca w ramach usług Geoportalu i towarzyszącej mu bazy danych o zabytkach na stronach mapy.zabytek.gov.pl oraz zabytek.pl. Na portalach udostępnione zostały informacje o miejscach i obiektach wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości i ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Serwis umożliwia pobranie karty ewidencyjnych zabytków. Możliwe jest sprzężenie geoportali gminnych z geoportalem krajowym w celu pobierania bazy danych. Utworzono także panel informacyjny na stronie www.samorzad.nid.pl, gdzie znajdują się m.in. informacje o programach rewitalizacji, instrukcjach tworzenia gminnej ewidencji zabytków. Na podstawie ustaleń Programu organizowany jest konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków pod nazwą „Samorząd dla Dziedzictwa”. Do udziału w konkursie mogą zgłaszać się gminy, które mają prawidłowo opracowany gminny program, zrealizowały działania i zadania służące ochronie i zachowaniu wartości dziedzictwa kulturowego oraz zrównoważonemu rozwojowi społeczno-gospodarczemu gminy w oparciu o efektywne wykorzystanie potencjału zasobów dziedzictwa kulturowego. Laureaci oraz wyróżnieni wyróżnieni przez jury konkursu otrzymują dyplomy oraz tablice pamiątkowe. Narodowy Instytut Dziedzictwa – koordynator konkursu – produkuje filmy promujące dziedzictwo kulturowe gmin, które otrzymają tytuł laureata. Dodatkowo, NID realizuje kampanię informacyjną na temat gminy w zarządzanych przez siebie kanałach komunikacji. Na realizację Krajowego Programu Opieki nad Zabytkami przewidziano środki finansowe w wysokości 25 617 089 zł.

Polska jest sygnatariuszem Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego². Kluczowe założenia Konwencji to ścisła współpraca z depozytariuszami dziedzictwa niematerialnego - grupami, wspólnotami i jednostkami, które to dziedzictwo praktykują – a także nacisk na żywe dziedzictwo i jego ochronę poprzez proces transmisji

¹ Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2023 przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

² Dokument został podpisany przez Prezydenta Polski Bronisława Komorowskiego w dniu 8 lutego 2011 r.

międzypokoleniowej. W myśl Konwencji, najważniejsze jest zapewnienie optymalnych warunków do kultywowania i przekazywania dziedzictwa przyszłym pokoleniom m.in. poprzez edukację formalną i nieformalną.

Konwencja sugeruje Państwowo-Stronom wprowadzenie rozwiązań na poziomie krajowym wspierających kultywowanie i ochronę dziedzictwa niematerialnego. Jako inspirację, przedkłada propozycje różnych działań ochronnych i działań mających na celu podniesienie świadomości na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego, budowanie potencjału i promowanie działań edukacyjnych na rzecz tego dziedzictwa. Wymagane jest, aby Państwa-Strony tworzyły inwentarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a w proces jego identyfikacji i ochrony włączały grupy, wspólnoty i jednostki z nim związane oraz odpowiednie organizacje pozarządowe.

Zobowiązuje ona do inwentaryzacji przejawów dziedzictwa znajdującego się na ich terytoriach zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji. Dziedzictwo niematerialne to wszystkie przekazane przez przodków przejawy tego, co tworzy grupową, etniczną lub religijną tożsamość. Odgrywa ono istotną rolę w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Jego przetrwanie warunkuje utrzymanie różnorodności kulturowej.

Dziedzictwo niematerialne stanowią:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Wdrażaniem zaleceń Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego zajmuje się Narodowy Instytut Dziedzictwa, który opracowuje założenia Krajowego Programu Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego oraz prowadzi Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego jako realizację wymogu inwentaryzacji przejawów dziedzictwa poprzez dokumentację żywego niematerialnego dziedzictwa naszego kraju.

4.2. RELACJE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

4.2.1. STRATEGIA I PLAN ROZWOJU WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO DO ROKU 2030

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku w większym stopniu niż dotychczas kładzie nacisk na współzarządzanie i lepszą koordynację w zakresie polityki publicznej. Dokument określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa, które mają być podejmowane w okresie najbliższej dekady, a jakie wynikają z ogólnych tendencji światowych i krajowych oraz specyfiki regionu. Na podstawie przeprowadzonych analiz, badań i

ewaluacji sytuacji społeczno-gospodarczej sformułowano zestaw ośmiu kluczowych wyzwań dla Wielkopolski, z których jedno w sposób bezpośredni powiązane jest z ochroną dziedzictwa kulturowego: „Wyzwanie 4. Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego.” Odpowiedzią na istniejące wyzwania jest sformułowanie strategicznych priorytetów działań i rozwoju poprzedzone analizą słabych i silnych stron województwa wielkopolskiego. Ustalenia te są spójne z wytycznymi aktualnego planu zagospodarowania przestrzennego województwa³.

Przyjęte cele strategiczne są odpowiedzią na stwierdzone wyzwania, a niektóre z nich mają związek z szeroko pojmowanym dziedzictwem kulturowym Wielkopolski. W tym zakresie interesujący jest zwłaszcza CEL STRATEGICZNY 2. ROZWÓJ SPOŁECZNY WIELKOPOLSKI OPARTY NA ZASOBACH MATERIALNYCH I NIEMATERIALNYCH REGIONU oraz jego cel operacyjny 2.3. zakładający: Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu, którego kluczowe kierunki interwencji mają polegać na kształtowaniu i wzmacnianiu postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym rozwój innowacji społecznych oraz wzmacnianie potencjału kulturowego, infrastruktury kultury i rozwój przemysłu czasu wolnego. Autorzy opracowania zauważają, że: „...Wzmocnienie potencjału kulturowego to także zwiększenie udziału mieszkańców w szeroko rozumianej ofercie spędzania czasu wolnego i współdecydowaniu o przestrzeni publicznej. Istotną rolę odgrywa tu pozainstytucjonalny sektor kultury, akcentujący wykorzystanie alternatywnych obiegów kultury, prowadzenie działań przez małe organizacje czy grupy nieformalne. Coraz ważniejszą rolę odgrywa organizacja czasu wolnego dzieci i młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem aktywności kulturalnej, społecznej, artystycznej i sportowej w szkole oraz poza nią. Działania te związane są z koncepcją tzw. przemysłu czasu wolnego utożsamianego ze spędzaniem czasu wolnego, turystyką, odpoczynkiem, rozrywką, rekreacją. Istotną rolę w rozwoju przemysłu czasu wolnego pełni dostępna infrastruktura turystyczna i rekreacyjno-sportowa, dlatego Samorząd Województwa bierze pod uwagę ten aspekt w działaniach strategicznych. W Wielkopolsce, w rozwoju przemysłu czasu wolnego dużą rolę będzie odgrywać także odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich (m.in. w rozwoju turystyki) oraz szlaków turystyki kulturowej...” W ramach pakietu działań celu operacyjnego 2.3. zakładającego rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu planowane jest m.in.

- Wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie. Przewiduje się szereg inicjatyw związanych z rozwojem m.in. wielkopolskich muzeów, teatrów czy bibliotek.
- Rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce.

³ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+, przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 roku.

- Wykorzystanie potencjału turystycznego Wielkopolski, poprzez rozwój i wsparcie turystyki rowerowej, także wytyczanie szlaków i budowę dróg rowerowych w ramach programu Wielkopolska BIKE.

Samorząd Województwa będzie wzmacniał zdolności do efektywnego i zintegrowanego planowania strategicznego, operacyjnego i przestrzennego z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi i technologii analitycznych. Cel ten ma bezpośrednie znaczenie także dla dalszego rozwoju gminy Rydzyna, ponieważ stawia na rozwój obszarów wiejskich. Zakłada wielowektorowe działania sprzyjające integracji społeczności wiejskiej oraz pobudzenie aktywności mieszkańców sołectw. W ramach pakietu działań przewiduje się podejmowanie szeregu działań w zakresie rozwoju infrastruktury m.in. inwestycje z zakresu zagospodarowania miejsc publicznych związanych z rozwojem dróg lokalnych, gospodarki wodno-ściekowej, ścieżek rowerowych, termomodernizacji obiektów użyteczności publicznej i innych działań związanych z energooszczędnością, kształtowanie przestrzeni publicznej, ochrony zabytków, infrastruktury placówek edukacyjnych i kultury oraz infrastruktury rekreacyjno-sportowej. Stawiając na rozwój mediów zwraca się uwagę także na potrzebę rozbudowy sieci szerokopasmowej w sołectwach pozbawionych dostępu do Internetu albo z dostępem do sieci o niskich parametrach transmisji.

System realizacji Strategii wymienia instrumenty programowe, instytucjonalne i bardzo istotne instrumenty finansowe obejmują środki, które pozostają do dyspozycji Samorządu Województwa, bezpośrednio jako środki własne, lub pośrednio jako środki zewnętrzne w tym państwowe i unijne, na wydatkowanie których Samorząd Województwa ma wpływ. Wielkość nakładów ma zostać określona w dokumentach operacyjno-wdrożeniowych. Największe znaczenie, podobnie jak w poprzedniej perspektywie finansowej, będą miały stosunkowo wysokie fundusze pozyskiwane z Unii Europejskiej i wydatkowane w ramach Ich wysokość zależy od nowej perspektywy Funduszy Europejskich na najbliższe lata.

W obowiązującym „Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+” na obszarach cennych kulturowo o wysokich wartościach kulturowych i historycznych zaproponowano utworzenie 30 parków kulturowych, w tym parku o nazwie „Rydziński Park Kulturowy im. Leszczyńskich i Sułkowskich”, obejmującego teren gminy Rydzyna.

4.2.2. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2021-2024

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 stanowi kontynuację poprzedniego programu na lata 2017-2020⁴. Podstawowym zadaniem Programu „...jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni

⁴ https://bip.umww.pl/106---124---k_112---k_268---uchwaly-podjete-na-xxxvii-sesji-sejmiku-1

kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w dokumencie programowym.”

Realizacja wcześniejszych programów wykazuje, iż dzięki dotacjom z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego oraz wysiłkowi właścicieli coraz więcej obiektów zabytkowych zostaje poddanych pracom remontowym i konserwatorskim. Autorzy programu przedstawili w sposób syntetyczny historię regionu oraz charakterystykę jego zasobów kulturowych. Szczegółowo opisane zostały zabytki stanowiące własność samorządu województwa wielkopolskiego. W treści Programu wymienione są także zabytki znajdujące się na terenie gminy Rydzyna, które mają duże znaczenie dla dziedzictwa Wielkopolski, są to: Pomnik Historii - założenie rezydencjonalno-urbanistyczne w Rydzynie, w tym zespół zamkowo-parkowy, zespół barokowych domów, kościół ewangelicki oraz barokowy pomnik Świętej Trójcy.

Poprzez realizację Programu Samorząd Województwa Wielkopolskiego stwarza warunki dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dba o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń. Program określa pięć celów szczegółowych podzielonych na zadania, są to:

- Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.
- Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.
- Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.
- Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Wśród wymienianych zadań szereg z nich dotyczy współpracy z samorządami gminnymi, prywatnymi właścicielami oraz osobami zainteresowanymi działalnością związaną z ochroną dziedzictwa kulturalnego materialnego i niematerialnego, rozwoju turystyki oraz zwiększenia zatrudnienia związanego z turystyką i ochroną zabytków. Samorząd Województwa docenia rolę Powstania Wielkopolskiego, dlatego upamiętnianie i popularyzowanie tego historycznego wydarzenia stało się jednym z ważniejszych celów. W budżecie marszałkowskim przewidziane są środki finansowe na dotowanie różnego rodzaju konkursów, wydawnictw drukowanych i stron internetowych popularyzujących historię i zabytki regionu. Na podstawie założeń programowych samorząd wojewódzki zabezpieczy własne środki na udzielanie dotacji na remonty obiektów zabytkowych, a w dalszej perspektywie będzie także dysponentem środków unijnych w ramach Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego.

4.2.3. PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA POWIATU LESZCZYŃSKIEGO NA LATA 2021-2024

Program opieki nad zabytkami wykonany na poziomie powiatu leszczyńskiego wyznacza kierunki działań zmierzających do zapewnienia należytej opieki nad zabytkami na wskazanym obszarze⁵. W dokumencie szczegółowo wymieniono i opisano wszystkie obiekty nieruchomości oraz obszary wpisane do rejestru zabytków. Tabelaarycznie zestawiono zabytki ruchome i archeologiczne.

Główne cele programu zostały ujęte w pięciu priorytetach.

- Priorytet I – ochrona i rewitalizacja obiektów zabytkowych o wartościach lokalnych
- Priorytet II – kształtowanie świadomości mieszkańców i popularyzacja wiedzy o regionie.
- Priorytet III – promocja zabytków i krajobrazu kulturowego.
- Priorytet IV – dziedzictwo kulturowe jako element rozwoju turystyki.
- Priorytet V – świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz dążenie do zachowania ładu przestrzennego.

Najwięcej uwagi poświęcono jednemu obiektowi zabytkowemu należącemu do Powiatu, czyli części oficyn zespołu zamkowego w Rydzynie. Obecnie mieści tam się tam Specjalny Ośrodek Szkolno-wychowawczy, w którego skład wchodzi szkoła oraz internat. Obiekty na bieżąco utrzymywane są w należyłym stanie technicznym, jednak wymagają ciągłych nakładów finansowych. W ostatnich latach na remont oficyn zamkowych Powiat uzyskała dotacje z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Od 2010 roku łączne nakłady poniesione w tym zakresie wyniosły ponad 3 mln zł. W 2020 roku został przeprowadzony remont więźby i dachu.

Jako jedno z podstawowych zadań zakłada się także ścisłą współpracę z samorządami gminnymi, w tym wspieranie inicjatyw na rzecz tworzenia parków kulturowych, szlaków turystycznych oraz upowszechnianie wiedzy na temat zabytków i kultury regionu poprzez wydawnictwa i inne media tradycyjne oraz elektroniczne. Środki wyasygnowane przez Powiat na ten cel wynoszą około 35 tys. zł rocznie. W tym zakresie współpraca Gminy Rydzyna oraz Powiatu Leszczyńskiego jest aktywna. Władze Powiatu nie przyjęły jak do tej pory uchwały w sprawie udzielania dotacji podmiotom zewnętrznym, w tym prywatnym, na remonty obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie powiatu leszczyńskiego.

⁵ Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Leszczyńskiego na lata 2021-2024 przyjęto uchwałą nr XXXII /193/2021 RADY POWIATU LESZCZYŃSKIEGO z dnia 28 stycznia 2021 r. Dokument dostępny jest na stronie internetowej BIP Starostwa Powiatowego w Lesznie. <http://bip.powiat-leszczyński.pl/?a=24531>

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. RELACJE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONAWCZYMI NA POZIOMIE GMINY.

Dokumentami wykonawczymi na poziomie gminy, które mają bezpośredni związek z ochroną zabytków i programem opieki nad zabytkami są:

- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Rydzyna⁶,
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Rydzyna na lata 2016-2022⁷,
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego⁸,
- Uchwała Nr XXXV/277/2017 Rady Miejskiej Rydzyny z dnia 29 listopada 2017 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków znajdującym się na terenie gminy Rydzyna⁹.

Istotne zapisy odnoszące się do ochrony zabytków na terenie gminy Rydzyna zawarte są w **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Rydzyna**. Dokument szczegółowo wymienia wszystkie elementy istniejącego krajobrazu kulturowego gminy. Określony został również stan zachowania oraz postulaty konserwatorskie i kierunki potencjalnych działań sprzyjających ochronie poszczególnych obiektów zabytkowych oraz zespołu budowlanego miasta Rydzyna. Studium określa, że „Do terenów priorytetowych, dla których Gmina zamierza sporządzić miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, należy teren wskazany na rysunku studium jako założenie urbanistyczne m. Rydzyna podlegające ochronie. Wyłączone z niniejszego opracowania mogą zostać tereny objęte obowiązującymi już miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.”

Autorzy Studium zwracają uwagę na fakt, że Gmina Rydzyna może uczynić turystykę jednym z głównych kierunków swojego rozwoju. Gmina może wykorzystać swój potencjał, aby przyciągnąć turystów do przybycia poprzez m. in.:

- wytyczenie i zagospodarowanie historycznych tras zwiedzania w centrach zabytkowych oraz przystosowania obiektów do potrzeb ruchu turystycznego o charakterze krajoznawczym,
- wykorzystanie i adaptację budowli zabytkowych na turystyczne obiekty usługowe,
- wykorzystanie terenów cennych i atrakcyjnych pod względem przyrodniczym,

⁶ Ostatnia zmiana - Uchwała Rady Miejskiej w Rydzynie nr XXXII/257/2013 z dnia 27 czerwca 2013 r.

⁷ Uchwała nr XV/134/2016 Rady Miejskiej Rydzyny w sprawie przyjęcia Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Rydzyna 2016-2022.

⁸ W aktualnych planach wskazano jedynie obiekty już ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz obowiązujące strefy ochrony konserwatorskiej. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego zawiera Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Rydzyna na lata 2016-2022. Lista publikowana jest również na internetowej stronie Urzędu Miasta i Gminy Rydzyna - rydzyna.pl.

⁹ Właściciele obiektów zabytkowych z terenu gminy Rydzyna mogą co roku ubiegać się o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkowych obiektach. Każdego roku wnioski należy składać do 15 marca. Dotacja z budżetu gminy może wynieść maksymalnie do 50%, a w niektórych przypadkach nawet 80% i 100%

- modernizację zabytkowego Rynku w Rydzynie,
- promocję turystyki rowerowej,
- budowę infrastruktury turystycznej w atrakcyjnych krajobrazowo terenach chronionych,
- rozwój bazy noclegowej i gastronomicznej.

Studium zawiera w swojej treści istotny zapis dotyczący ochrony walorów krajobrazowych: „Ochrona obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków, nie będących jednocześnie wpisanych do rejestru zabytków na podstawie decyzji administracyjnej, będzie realizowana w planach miejscowych oraz decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Z uwagi na szczególne wartości zabytkowe założenia urbanistycznego miasta Rydzyna oraz otaczających go miejscowości, w których zachowały się zespoły pałacowo-parkowe i dworskie, lokalizacja inwestycji o znacznych wysokościach i gabarytach, które miałyby zostać usytuowane w sąsiedztwie zabytków i w ich otoczeniu powinna być poprzedzona studium krajobrazowo-widokowym. Studium takie powinno opierać się o analizę dokumentacji terenowych. Winno określać potencjalną widoczność inwestycji z określeniem jej wpływu na zabytki oraz zawierać wnioski dotyczące ochrony istniejącego krajobrazu kulturowego”. W celu ochrony założenia urbanistycznego miasta Rydzyna w Studium ustala się:

- zachowanie historycznego rozplanowania,
- zachowanie historycznej linii zabudowy,
- zachowanie historycznej parcelacji z dopuszczeniem uzasadnionych zmian,
- zachowanie zabytkowej zabudowy, tj. obiektów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków gminy
- zachowanie ekspozycji panoramy całego założenia miasta,
- zachowanie zabytkowej zieleni,
- zharmonizowanie nowych obiektów z zabytkowym otoczeniem w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,
- zharmonizowanie nawierzchni ulic, placów, i chodników z zabytkowym sąsiedztwem,
- zharmonizowanie usytuowania, skali i formy reklam artykulacji architektonicznej obiektów.

Ustala się także ochronę osi widokowych na założenia rezydencjonalne i sakralne. W obrębie założeń rezydencjonalnych, dworskich, sakralnych i parkowych zlokalizowanych na terenie gminy obowiązują:

- historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),
- zachowanie zabytkowej zabudowy,
- zachowanie zabytkowej zieleni,
- podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,

- użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu,

Autorzy Studium podkreślają, że w celu ochrony i promocji krajobrazu kulturowego, cennego z uwagi na zachowane dziedzictwo kulturowe, a równocześnie atrakcyjnego pod względem walorów przyrodniczych, proponuje się utworzenie Parku Kulturowego Leszczyńskich – Sułkowskich (Leszno – Rydzyna – Kłoda).

Innym ważnym dla rozwoju gminy dokumentem był ostatnio realizowany **Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Rydzyna na lata 2016-2022** wraz z jego uszczegółowieniem w zakresie rewitalizacji, obejmujący zadania infrastruktury publicznej stymulujące lokalną inicjatywę, inwestycje i mobilność zawodową społeczności lokalnej. Plan zakłada realizację różnych celów szczegółowych, wśród których wskazuje się m.in. na wykorzystanie potencjału turystycznego, kulturowego, sportowego i przyrodniczego gminy. Dokument zawiera również listę sprecyzowanych zadań inwestycyjnych o łącznej wartości ok. 60 000 000 zł., część z nich jest związana z obiektami i obszarami objętymi ochroną konserwatorską, są to:

- rozbudowa budynku Szkoły Podstawowej w Rydzynie (do 2020 r. - zrealizowano),
- remont dachu budynku Szkoły Podstawowej w Kaczkowie (do 2019 r. - zrealizowano),
- przebudowa ulicy Tylnej i H. Sienkiewicza w Rydzynie (do 2019 r. - zrealizowano),
- rewitalizacja Alei Kasztanowej wraz z przebudową mostu na Rowie Polskim (do 2022 r. – zrealizowano przebudowę mostu na Rowie Polskim),
- przebudowa drogi gminnej w kierunku boiska sportowego w Rydzynie (do 2022 r. nie zrealizowano),
- rewitalizacja starego miasta wraz z biblioteką i zborem poewangelickim (do 2022 r. – zadanie zrealizowano w zakresie biblioteki),
- rewitalizacja placu zabaw w Rydzynie przy ul. Zamkowej (do 2020 r. – nie zrealizowano, w marcu 2023 roku złożono wniosek o dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejski),
- promocja Miasta i Gminy Rydzyna (w realizacji).

Gmina Rydzyna posiada aktualny Plan Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych, oraz plany dotyczące pojedynczych zabytków wpisanych do rejestru zabytków będących własnością Gminy. Opracowania to zostało opracowane w 2020.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

5.2.1. POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE I KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY

Gmina Rydzyna położona jest w południowej części województwa wielkopolskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie Leszna (ok. 10 km), w powiecie leszczyńskim. Zajmuje powierzchnię 135,6 km², przebiega tędy droga krajowa nr 5 (z odcinkiem drogi ekspresowej S5) Poznań – Wrocław. Sąsiaduje z pięcioma gminami: Święciechowa, Osieczna, Krzemieniewo, Poniec, Bojanowo i miastem Leszno oraz gminą Góra Śląska (w województwie dolnośląskim). Gminę zamieszkuje 10 046 osób i ma tendencję wzrostową¹⁰. System osadniczy tworzą 22 jednostki, z czego 16 posiada status sołectw: Augustowo, Dąbcze, Jabłonna, Kaczkowo, Kłoda, Lasotki, Maruszewo, Moraczewo, Nowa Wieś, Pomykowo, Przybiń, Robczysko, Rojęczyn, Tarnowa Łąka, Tworzanice, Tworzanki. Jedynym miastem jest Rydzyna, która stanowi centrum administracyjne, kulturalne i gospodarcze gminy.

Teren gminy kształtują trzy krainy: od północy płaska Równina Leszczyńska, na południu również płasko ukształtowany Wał Bojanowski i dzielące je obniżenie pradoliny Rowu Polskiego, które powoduje że rzeźba terenu jest w tym miejscu trochę urozmaicona, a różnica wzniesień wynosi do ok. 10 m. Około 66,5% powierzchni Gminy zajmują użytki rolne, a 24,4% lasy. Obszary wykorzystywane rolniczo tworzą zwarte powierzchnie w północno – wschodniej i południowo – wschodniej części gminy. Największy zwarty kompleks leśny wyraźnie oddzielający obszar gminy od miasta Leszna znajduje się w rejonie północno – zachodnim. Na jego zachodnim krańcu znajduje się zbiornik retencyjny o powierzchni ok. 40 ha i długości 1650 m. Miasto Rydzyna położone jest w nieco obniżonym terenie doliny Rowu Polskiego. Interesująca panorama miasta jest widoczna od strony zachodniej z linii obwodnicy, a także od strony północnej i południowej, gdzie zachowały się podmokłe łąki, jako pierwotne otoczenie z czasu lokacji.

5.2.2. ZARYS HISTORII REGIONU

Początki osadnictwa na tym terenie sięgają czasów prehistorycznych. W pobliżu Rydzyny, na skraju parku pałacowego znajdują się relikty wałów ziemnych grodziska z czasów wczesnego średniowiecza. Na przełomie XIV i XV w. na ziemiach tych osiedlił się Jan z Czerniny, przedstawiciel śląsko-czeskiego rodu Wierzbnow. Z jego inicjatywy, za zgodą króla Władysława Jagiełły w pierwszym dziesięcioleciu XV w. powstało miasto Rydzyna. Założyciel miasta występuje od tej pory jako *Johannes de Ridzino*, dając w ten sposób początek rodu Rydzyńskich. Miasto uzyskało wówczas swój kolisty kształt otoczony fosą oraz rynek wraz centralnie umiejscowionym ratuszem. Potwierdzają to wykopaliska archeologiczne z 2013 r., dzięki którym udało się ustalić rozmiary tego budynku. Stwierdzono również, że część pierwotnej nawierzchni rynku wyłożona była grubymi balami z drewna. Miasto nie posiadało murów, a jedynie dwie

¹⁰ https://www.polskawliczbach.pl/gmina_Rydzyna

bramy – wrocławską i poznańską. Zabudowa mieszkalna w większości była drewniana. Obok średniowiecznego miasta w tym samym czasie powstał murowany zamek rycerski.

Od momentu założenia miasto stało się centrum administracyjnym dóbr rydzynskich. Dokładna data lokacji miasta nie jest znana, wiadomo jednak, że w 1551 r. król Zygmunt August ponownie nadał mu prawo magdeburskie. Od początku XVI wieku w mieście mieściła się królewska komora celna, według zapisów z 1510 uprawiano dziesięć łanów miejskich. W 1563 księgi podatkowe odnotowują działalność 56 rzemieślników i 17 komorników. Z działających w mieście cechów najstarszy należał do kuśnierzy, jego istnienie potwierdzono w 1562. Inne cechy reprezentowały krawców (potwierdzony w 1625), płócienników (potwierdzony w 1676), rzeźników (potwierdzony w 1689) i piekarzy (potwierdzony w 1764). Na początku XVIII wieku działała szkoła katolicka i przytułek dla ubogich. W drugiej połowie XVII wieku rozwinęło się w mieście piwowarstwo, działała słodownia i dwa browary. Po wojnie trzydziestoletniej do Rydzyny napłynęło wielu uchodźców ze Śląska oraz Żydzi, którzy otrzymali w 1775 osobny przywilej. Rydzyna była własnością potomków i powinowatych rodu Rydzynskich do końca XVII w., kiedy została wykupiona przez Rafała Leszczyńskiego, który po wybudowaniu tutaj nowej rezydencji uczynił z miasta centrum swoich rozległych dóbr. W 1709 r. w okresie wojny północnej Rydzyna została spalona przez wojska rosyjskie, częściowo zniszczony został także zamek. Źródła informują, że w 1715 r. w miasteczku znajdowało się 43 nowych domów w miejscu spalonych, na przedmieściu zaś 24. Działało tutaj m.in. 12 rzeźników, 9 piekarzy, 18 młynarzy, 7 gorzelników oraz 10 warsztatów płócienniczych. Po wyjeździe z kraju Stanisława Leszczyńskiego miasto znajdowało się pod zarządem króla Augusta II, który zamieszkiwał wielokrotnie w zamku rydzynskim przy okazji swoich podróży do Saksonii. W tym czasie w Rydzynie przyjmowano także zagraniczne poselstwa. Miasto ponownie zaczęło się rozwijać dopiero po 1738 r., kiedy dobra rydzynskie kupił Aleksander Józef Sułkowski. Do końca XVIII w. pod rządami Sułkowskich w mieście realizowano wielki plan przebudowy całego urbanistycznego założenia miejsko-rezydencjonalnego.

W 1793 miasto przeszło pod panowanie pruskie, liczyło wówczas 191 domostw (189 drewnianych i 2 murowane) zamieszkałych przez 1593 mieszczan. Ulice były w przeważającej części już brukowane. Ludność trudniła się rzemiosłem i rolnictwem, było tu dwudziestu szewców, szesnastu rzeźników, dwunastu płócienników, jedenastu piekarzy i sześciu sukienników. Browary warzyły 2100 pięćdziesięciogarncowych beczek piwa, pracowały dwadzieścia cztery wiatraki, garbarnia i olejarnia. W 1800 liczba mieszkańców liczyła 1469, a w okresie Księstwa Warszawskiego ok. 1810 r. spadła do 1195. Rydzyna znajdowała się w powiecie wschowskim do 1815 r., a następnie weszła w skład Księstwa Poznańskiego. W XIX wieku mieszkańcy utrzymywali się głównie z płóciennictwa (40 krosien), szewstwa, młynarstwa i rolnictwa.

W 1856 Rydzyna-Kłoda otrzymała połączenie kolejowe z Leszmem i Wrocławiem. Oddalona o 3 km od miasta linia kolejowa nie wpłynęła na rozwój miasta przeżywającego w tym okresie stagnację. Po śmierci (1909) ostatniego z Sułkowskich, szóstego ordynata księcia Antoniego Sułkowskiego, dobra rydzynskie wraz z zamkiem przejął rząd pruski, aby wkrótce je sprzedać niemieckiej Komisji Kolonizacyjnej. Parcelację majątku przerwała pierwsza wojna światowa. Na mocy traktatu wersalskiego 17 stycznia 1920 Rydzyna znalazła się w granicach Polski. W okresie

międzywojennym w mieście pełniącym funkcję lokalnego ośrodka handlu i rzemiosła mieszkało ok. 1800 mieszkańców. W okresie okupacji polską ludność miasta poddawano represją. Pod koniec stycznia 1945 r., po wkroczeniu do miasta wojsk radzieckich doszczętnie spłonął zamek, pozostała zabudowa miasta przetrwała jednak bez strat. Po wyzwoleniu w 1945 r. z Rydzyny wysiedlono ludność pochodzenia niemieckiego i protestantów. W budynkach dawnej elektrowni zamkowej powstał zakład przetwórczy warzyw i owoców. Zakład powiększał się systematycznie i na początku lat 70-tych uruchomił paczkarnię i chłodnię. Wielkogabarytowe obiekty zakłóciły jednak zabytkową panoramę Rydzyny. W latach 80 XX w. po zachodniej stronie miasta wybudowano obwodnicę, która znacznie odciążyła od ruchu kołowego ciasną zabudowę miejską. Rydzyna zdobyła tytuł Mistrza Gospodarności 1974-1975, w tym okresie wybudowano nowe ujęcie wody i oczyszczalnię ścieków. Miasto powiększało swoje granice i zwiększało zasoby mieszkaniowe. Nowe osiedla mieszkaniowe domów jednorodzinnych powstały na południowo-zachodnich obrzeżach miasta, a także nieco dalej na północ, na Młyńskiej Górze. Po 1990 upadła miejscowa spółdzielnia mleczarska i zakłady olejarskie, a największe w mieście zakłady przetwórstwa warzyw i owoców zostały sprywatyzowane. Z inicjatywy władz miejskich w latach 90 XX w. na terenach za obwodnicą wyznaczono teren pod Rydzynską Strefę Przemysłową. Powstało tam kilka nowych, dużych zakładów zatrudniających m.in. mieszkańców gminy Rydzyna. Jedną z ostatnich poważnych inwestycji w rejonie była zakończona w 2013 r. budowa zbiornika retencyjnego „Rydzyna”. Obiekt pozytywnie wpłynął na zmianę miejscowego krajobrazu, a towarzysząca mu infrastruktura sportowo-rekreacyjna przyciąga turystów i amatorów sportu. Do najważniejszych inwestycji gminnych przeprowadzonych w ostatnich latach należy budowa przedszkola na Młyńskiej Górze, modernizacja oczyszczalni ścieków oraz budowa ścieżki rowerowej do Leszna, budowa nowej szkoły w Rydzynie i Dąbczu, remont budynku Biblioteki Publicznej. Cały czas trwają prace związane z modernizacją dróg i placów, w obszarze ochrony konserwatorskiej nową kamienną nawierzchnie otrzymał Rynek oraz część ulicy Tylnej.

5.2.3 SKRÓCONY OPIS HISTORII ORAZ STANU NAJWAŻNIEJSZYCH ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W GMINIE

Na terenie gminy Rydzyna istnieje ogółem 5 zabytkowych kościołów, wszystkie z nich wpisane są do rejestru zabytków, 2 spośród nich posiadają drewnianą konstrukcję szkieletową (Dąbcze i Kaczkowo). Wszystkie kościoły katolickie są zadbane, użytkowane zgodnie z przeznaczeniem i na bieżąco remontowane. Kościół ewangelicki w Rydzynie jako świątynia jest nieczynny od 1945 r., obecnie wymaga on dużych nakładów związanych z jego remontem. Do ważniejszych zabytków nieruchomych należą także pałace i dwory (Jabłonna, Kłoda, Przybiń, Rojęczyn, Rydzyna, Tworzanice) oraz zespół domów mieszczkańskich w Rydzynie.

W gminnej ewidencji zabytków nieruchomych ogółem ujęte jest 251 obiektów pojedynczych lub skupionych w zespołach dworsko-folwarcznych (Dąbcze, Izbiska, Jabłonna, Kaczkowo, Kłoda, Lasotki, Przybiń, Rojęczyn, Rydzyna, Tworzanice).

Zabudowa folwarczna stanowi na omawianym terenie charakterystyczny element krajobrazu wsi. Do najstarszych obiektów tego typu należy obora w Izbiskach z 1816 r. (później przebudowana), chlewnia i spichlerz w Lasotkach (ok. poł XIX w.) oraz spichlerz w Kłodzie (ok. II poł XIX w.). Większość zabudowań folwarcznych zlokalizowanych w okolicy Rydzyny pochodzi z końca XIX w., kiedy na ziemiach Wielkopolski następował wyraźny rozwój rolnictwa, wówczas nastąpił również zauważalny przełom technologiczny w budownictwie folwarcznym. Nowoczesne na owe czasy rozwiązania techniczne objawiały się w szerokim zastosowaniu żeliwnych słupów i ceglanych sklepień. Elewacje budynków gospodarczych charakteryzowało użycie cegły oraz łamanych kamieni (Jabłonna - obora i stajnia z 1879 r.; obora w Kłodzie). Pozostałe obiekty folwarczne z przełomu XIX i XX w. zlokalizowane na terenie gminy w większości posiadają elewacje tynkowane. Stan użytkowanych gospodarczo zabytkowych zabudowań folwarcznych jest na ogół dobry lub dostateczny. Większość historycznych folwarków znajdujących się na omawianym terenie należało niegdyś do dóbr ordynacji Sułkowskich, których centrum administracyjne znajdowało się w Rydzynie. Na omawianym terenie znajduje się kilka interesujących dworów i pałaców z najbardziej okazałym i znanym zamkiem w Rydzynie. Przykładem małej, typowej dla tego regionu siedziby ziemiańskiej z początku XIX w. jest parterowy, klasycystyczny dworek w Tworzanicach, nieco większe od niego są piętrowy dwór w Rojęczynie (k. XVIII w.) i także piętrowy dwór w Kłodzie (2. poł. XVIII). Nieco później powstały nowe siedziby ziemiańskie: neobarokowy pałac w Jabłonnej, neoklasycystyczno-secesyjny pałac w Przybinu oraz duża secesyjna willa w Tworzanicach.

Średniowieczną metrykę wsi nadal można zauważyć w układzie ruralistycznym m.in. na przedmieściu Rydzyny w rejonie ul. Kościuszki, w Dąbczu, Kaczkowie, Rojęczynie i Moraczewie. Zabudowa wsi w większości została ukształtowana na przełomie XIX i XX w., obecnie jest jednak silnie modernizowana i zmienia swój charakter. Z wcześniejszych przykładów powszechnego niegdyś na tym terenie budownictwa drewnianego zachowała się jedynie stodoła szachulcowa w Tarnowej Łące nr 35, oraz wiatraki w Rydzynie i Tworzanicach (oba obiekty są częściowo zrekonstruowane i nie stoją na pierwotnym miejscu). Wśród zabudowy wiejskiej wyróżniają się budynki dawnych szkół wzniesionych jeszcze w czasach pruskich lub okresie międzywojennym (Nowa Wieś, Moraczewo, Rojęczyn, Tworzanice, Tarnowa Łąka). Wśród wiejskich budynków z przełomu XIX i XX w. charakterystyczne są już nieliczne występujące domy mieszkalne i budynki gospodarcze o nietynkowanych elewacjach ceglanych (m.in. cała zagroda nr 16 w Tworzankach). Niektóre budynki gospodarcze pełniące rolę obory i spichlerza, wyróżniają się umieszczonymi w szczytach otworami wejściowymi, które obramowano portalem (m.in. Tworzanki 16, Kłoda 114, Rydzyna przy ul. Leszczyńskiego 1, Moraczewo 37), lub boczne wejścia na poddasze ukształtowane w postaci dachu w formie wolego oka (m.in. kilka przebudowanych już obiektów w Augustowie, Przybiń 8, Jabłonna 5, Kaczkowo 46). Z innych elementów wiejskiej zabudowy na uwagę zasługują m.in. nawiązująca do obronnej architektury gotyckiej dawna stacja transformatorowa z pocz. XX wieku w Jabłonnej, remiza strażacka z drewniana wież z początku XX wieku w Tarnowej Łące, kuźnia z k. XVIII. wieku w Kłodzie funkcjonująca obecnie jako restauracja, gołębnik z przełomu XIX i XX wieku w Przybinu.

Rydzyzna

Zespół rezydencjonalny w Rydzynie, wraz z układem urbanistycznym miasta należy do czołowych osiągnięć architektury i urbanistyki europejskiej zrealizowanych w granicach dawnej Rzeczypospolitej. Potwierdzeniem tego faktu jest jego uznanie za pomnik historii¹¹. W Rydzynie zachowało się ponad sto różnych zabytków architektury ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wśród nich zespół pałacowo-parkowy, dwa kościoły, ratusz oraz domy mieszczarskie.

Istniejący historyczny układ urbanistyczny Rydzyny posiada cechy średniowiecznego miasta wpisanego w barokowy układ przestrzenny miasto-rezydencja, które powstało w wyniku jego regulacji z XVIII w. Zamek i rynek stanowią centrum krzyżowania się szeregu osi widokowych. Miasto w średniowiecznych granicach lokacyjnych przetrwało do początku XVIII w., kiedy jego ówczesny dziedzic, król Stanisław Leszczyński na wzór wersalski postanowił powiązać rezydencję z miastem. Sprowadzony w tym celu rzymski architekt Pompeo Ferrari w zachodniej elewacji zamku zbudował półkolisty ryzalit otwierający się perspektywnie w stronę rynku. Z uwagi na wybuch wojny północnej i polityczną emigrację przegranego króla zamierzenie to nie zostało wówczas w pełni zrealizowane. Miasto i rezydencja przeżywało kolejny rozkwit dopiero po 1738 roku kiedy zostało zakupione od Stanisława Leszczyńskiego przez ministra saskiego Aleksandra Józefa Sułkowskiego. Dokończył on i powiększył dzieło swojego poprzednika. Miasto uzyskało nowy, barokowy ratusz i kościół. Około 1761 r. w centrum rynku stanęła imponująca, kamienna rzeźba „Trójcy Świętej” upamiętniająca zarazę dżumy z 1709 roku, która zdiesiątkowała miejscową ludność. Rozbudowę i przyozdabianie rezydencji później dokonywali synowie A.J. Sułkowskiego, w szczególności pierwszy z nich, książę Aleksander, za którego czasów powstał plan wielkiej przebudowy urbanistycznej miasta i zespołu pałacowo-parkowego znany z opracowania z 1784 r. wykonanego przez Ignacego Graffa. Większość z tego zamierzenia została zrealizowana, a jego relikty są widoczne także i obecnie. Wytyczono wówczas szereg promienistych alei parkowych perspektywnie zamkniętych różnymi budowlami lub mniejszymi pawilonami. Nadmierny ruch budowlany w Rydzynie oraz wystawne życie księcia Aleksandra doprowadziło do katastrofy finansowej Ordynacji Sułkowskich, tak że pod koniec XVIII w. nie tylko nie było już pieniędzy na dokończenie dzieła ale również i brakowało na bieżące remonty. Pośpiesznie zbudowany barokowy kościół w Kłodzie zamykający perspektywnie jedną z alei kasztanowców, w niespełna w kilka lat po wzniesieniu uległ katastrofie budowlanej i nigdy nie został już odbudowany. Niemniej do obecnych czasów pozostało kilka elementów dawnego, barokowego założenia urbanistycznego, są to: park przypałacowy z systemem kanałów wodnych, domek ogrodniczy, strzelnica, bażaniarnia, domek nowej oranżerii, oficyny pałacowe z dawną ujeżdżalnią, stajnią, powozownią i domem redutowym, część budynków

¹¹ Rydzyzna – założenie rezydencjonalno-urbanistyczne, zostało uznane za Pomnik Historii zarządzeniem Prezydenta RP z 15 marca 2017 roku. Pomnik Historii to jedna z pięciu form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapę obiektu.

dawnego kolegium pijarskiego (ob. szkoła podstawowa tzw. „Malaga” oraz plebania), dawna kuźnia w Kłodzie oraz kasztanowa aleja wychodząca w stronę wsi Kłoda i aleja dębowa prowadząca w kierunku wsi Dąbcze. Czytelny jest także średniowieczny układ ruralistyczny wraz z częściowo istniejącymi relikwiami dawnej fosy. W latach 50 XX, kiedy polskie służby konserwatorskie rozpoczęły zakrojone na szerszą skalę badania zabudowy Rydzyny zakończone jego wpisem do rejestru zabytków, granice zabudowy miejskiej otoczone podmokłymi łąkami nie występowały jeszcze poza układ uformowany w okresie XV-XVIII w. W swoim opracowaniu „Studium historyczno-urbanistyczne Rydzyny” z 1963 r. jego autorka Ewa Kręglewska-Foksowicz pisze: „Zabytkowy układ urbanistyczny stanowi w Rydzynie przeważającą część współczesnego miasta i dlatego uznano ją za zespół podlegający ochronie konserwatorskiej na podstawie orzeczenia Woj. Konserwatora Zabytków” (Rejestr zabytków nieruchomości nr 610 z dn. 8.II.157, nr kl. IV.73/40/57)¹².

Istotnymi elementami założenia urbanistycznego są domy mieszczańskie w większości pobudowane po wielkim pożarze miasta w 1707 r., o czym świadczą daty znajdujące się na zachowanych belkach stropowych. Wśród nich znajduje się wiele budynków szczytowych (m.in. domy we wschodniej pierzei rynku), z czytelnym jeszcze, trzytraktowym układem wewnątrz, z sienią przelotową z boku i tzw. czarną kuchnią w trakcie środkowym. Układ taki został podyktowany przez kształt wytyczonych jeszcze w średniowieczu, głębokich działek. Inne zabytkowe domy zlokalizowane wzdłuż dróg prowadzących do rynku w większości ustawione są kalenicowo. Stan zabudowy miejskiej poza nielicznymi wyjątkami jest dobry lub bardzo dobry. Wiele z nich w ostatnim zostało wyremontowane, wśród nich domy przy Ryнку, w których częściowe udziały własnościowe ma Gmina Rydzyna.

Historyczny układ urbanistyczny Rydzyny jest dobrze zachowany i nadal czytelny. Pierwotne otoczenie zespołu zachowało się w południowym, wschodnim i północnym otoczeniu rezydencji Leszczyńskich i Sułkowskich. Zabudowa miasta w latach 60 XX w. wyszła poza średniowieczno-barokowe granice. Miasto otaczają zewsząd osiedla domów jednorodzinnych, a od strony południowej przemysłowe zabudowania przetwórci warzyw i owoców, która jest największym dysonansem brutalnie wcinającym się w historyczną zabudowę miasta. W ostatnim czasie zakład przeniósł jednak swoją produkcję nieco dalej na południe od zabytkowego zespołu. W rejonie dawnej elektrowni zamkowej, aż po ulicę Rzeczypospolitej powstał obszerny pusty plac należący do prywatnego właściciela. Dla miasta jest to bardzo ważny obszar znajdujący się w granicach ścisłej ochrony konserwatorskiej, jak do tej pory na nowo niezagospodarowany. Innym obcym elementem zabudowy miejskiej jest wysoki pawilon „Sułkowski” przy ulicy Rzeczypospolitej, którego wygląd zaakceptowany niegdyś przez władze konserwatorskie niestety pod względem estetycznym nie zdał egzaminu czasu. Obiektami w mniejszym stopniu zniekształcającymi obraz zabudowy miasta są piętrowe bloki przy ul. Rzeczypospolitej oraz dawny pawilon GS przy ul. Wolności - są to obiekty pochodzące jeszcze

¹² E. Kręglewska-Foksowicz, *Rydzyna – Studium historyczno-urbanistyczne*, Poznań 1963, kopia maszynopisu archiwum WUOZ w Poznaniu Delegatura w Lesznie, nr arch. 2496

z lat 60 XX w. W sytuacji rozwijającego się miasta nadal nie wiadomo w jaki sposób powinna być kształtowana jego nowa zabudowa aby harmonijnie wpisywała się w historyczny krajobraz.

Wygląd miasta oraz funkcjonalność rozwiązań komunikacyjnych jest dla władz miasta jednym z priorytetowych zadań. Obecnie na rynku znajduje się nowa nawierzchnia z kostki granitowej wykonywana w 2013 r. Projekt był częścią planu rewitalizacji miasta. Położono nowe nawierzchnie z betonowej kostki brukowej w chodnikach przy ul. Rzeczypospolitej i Wolności oraz z kostki granitowej na ul. Tylnej przebiegającej wzdłuż zachodniego odcinka dawnej fosy. Planowane jest położenie nowej nawierzchni także na innych ważniejszych ulicach starego miasta.

Obiekty zabytkowe stanowiące własność Gminy Rydzyna

Ratusz w Rydzynie

Budynek powstał ok. 1761 r. z fundacji A.J. Sułkowskiego z przeznaczeniem na siedzibę władz miejskich. Jego usytuowanie w zachodniej pierzei rynku ma związek z podkreśleniem osi widokowej, na której się znajduje kolumna św. Trójcy i zamek. Jest to obiekt murowany z cegły na planie prostokąta częściowo podpiwniczony, dwukondygnacyjny z poddaszem nakrytym wysokim dachem trójspadowym z wieżą i hełmem pokrytym blachą cynkową. Pięcioosiowa elewacja frontowa szczytem ustawiona do rynku, posiada skromną, późnobarokową dekorację architektoniczną ograniczoną do płytkich lizen, opasek okiennych z uszakami i profilowanych gzymsów. Wieża mieści mechanizm zabytkowego zegara wieżowego. W budynku częściowo zachował się dawny układ wnętrz, niestety brakuje historycznego wyposażenia – obiekt był w przeszłości wielokrotnie przebudowywany. W 2016 r. wyremontowano ceramiczne pokrycie dachu i elewację frontową, nadając jej jednocześnie nową kolorystykę. Ratusz jest utrzymany w bardzo dobrym stanie.

Dom w Rydzynie przy Rynku nr 8 ob. Rydzyski Ośrodek Kultury

Pierwotnie był to dom kalenicowy zbudowany na miejscu jeszcze wcześniejszego obiektu, który spłonął w pożarze miasta w 1707 r. Budynek otrzymał neobarokowy szczyt dopiero po przebudowie ok. 1902 r. Jest to dom dwupiętrowy z poddaszem użytkowym, częściowo podpiwniczony, murowany z cegły, na planie wydłużonego prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym. Wewnątrz znajduje się interesujący, zabytkowy strop belkowy z inskrypcją. W latach 70 XX w. dom został zakupiony przez Urząd Gminy od prywatnego właściciela z przeznaczeniem na Rydzyski Ośrodek Kultury. Wtedy wszystkie wnętrza zostały przystosowane do nowych potrzeb i otrzymały ujednolicony wygląd nawiązujący do wystroju zabytkowych domów rydzyskich. Obiekt jest utrzymany w bardzo dobrym stanie. W 2018 r. przeprowadzono remont więźby i ceramicznego pokrycia dachu. Po uzgodnieniu z urzędem konserwatorskim wymieniono okna i drzwi wejściowe.

Dom w Rydzynie przy Rynku nr 7 z salą widowiskową Rydzynskiego Ośrodka Kultury

Dom został wzniesiony w 1902 r. z przeznaczeniem na salę widowiskową. Wcześniej w tym miejscu znajdował się obiekt starszy. Jest to dom dwupiętrowy z poddaszem nieużytkowym, niepodpiwniczony, murowany z cegły, na planie wydłużonego prostokąta, nakryty dachem jednospadowym. Trójosiowa elewacja posiada klasycyzującą dekorację architektoniczną w formie toskańskich pilastrów, opasek okiennych i profilowanych gzymsów. Całość wnętrza zajmuje jednoprzestrzenna sala widowiskowa z wydzieloną sceną. Dekoracje sztukatorskie wnętrza w większości pochodzi z okresu ostatniego generalnego remontu budynku przeprowadzonego w latach 80 XX w. Budynek pełni funkcję sali widowiskowej Rydzynskiego Ośrodka Kultury, utrzymany jest w bardzo dobrym stanie. Wymieniono stolarkę okienną i drzwiową oraz wykonano ogólny remont wnętrza budynku.

Dom w Rydzynie przy Rynku nr 17, ob. Biblioteka Gminna

Dom przy Rynku nr 17 jest typowym przykładem drewnianego budownictwa szkieletowego jaki był realizowany w Rydzynie od czasu pożaru w 1707 r. do końca XVIII w. Budynek przy Rynku posiada w pełni zachowaną historyczną formę architektoniczną pochodzącą z pierwszej połowy XVIII w., jednak poszczególne elementy jego stolarki budowlanej, jak okna i drzwi, schody wewnętrzne, posadzki i drewniane podłogi oraz stropy, w tym także część belek stropowych - są elementami wtórnymi. Jest to parterowy dom, szczytem ustawiony do południowej pierzei rynku, z poddaszem użytkowym o dachu dwuspadowym zapewne pierwotnie krytym drewnianym gontem, później papą, a obecnie płytami eternitowymi. Północna elewacja frontowa jest trójosiowa z dwoma oknami i wejściem centralnym w przyziemiu. Zarówno z frontu, jak i z tyłu budynku widoczne są elementy drewnianej konstrukcji, z słupami oraz charakterystycznym dla rydzynskiej zabudowy szkieletowej, wysoko umieszczonym rygłem przechodzącym przez wszystkie słupy oraz ich miecze. Umieszczenie obecnych otworów okiennych nie wynika z układu szkieletu ścian. Otwór okienny w ścianie wschodniej budynku, doświetlający pomieszczenie kuchni został wykonany dopiero po rozebraniu budynku sąsiedniego po 1945 r., a następnie powiększony w 1969 r. Od strony południowej w przyziemiu również znajdują się dwa okna. W odeskowanych pionowo szczytach występują dwa mniejsze otwory okienne, oraz w elewacji południowej dodatkowo jedno większe w centrum. We wnętrzu, po lewej stronie można wyodrębnić trzy trakty z tzw. ślepą kuchnią w części środkowej. Budynek wiele lat był wyłączony z eksploatacji. Gmina zleciła przygotowanie projektu remontu budowlano-konserwatorskiego obiektu. Realizacja i zakończenie zadania stało się możliwe dzięki uzyskaniu dotacji zewnętrznej z przeznaczeniem na ponowną adaptację obiektu na bibliotekę¹³.

Budynek jest utrzymywany w bardzo dobrym stanie technicznym.

¹³ Rydzynski Ośrodek Kultury otrzymał w 2019 r. dofinansowanie w wysokości 918 tys. zł. na remont obiektu z Instytutu Książki w ramach Programu Wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa” Priorytet 2 „Infrastruktura bibliotek 2016–2020”. Łączna wartość zadania wyniosła 1.228.640 zł.

Dom w Rydzynie przy ul. Wolności nr 4

Obiekt reprezentuje historyczny typ domów rydzyskich usytuowanych kalenicą równoległą do drogi. Znajduje się w ciągu zabudowy pierzei ulicy Wolności, wiodącej z Rynku w kierunku północnym. Bezstyłowy, powstał prawdopodobnie na przełomie XVIII i XIX w., choć na poddaszu widoczne są elementy więźby dachowej użyte wtórnie z obiektu starszego (profilowane belki stropowe XVII w.?). Budynek częściowo w konstrukcji szkieletowej, częściowo murowany (przebudowany) z różnych materiałów jak cegła, glina, cegła gliniana. Parterowy z poddaszem gospodarczym nakrytym dachem dwuspadowym, pierwotnie pokrytym gontem, obecnie papą. Założony na rzucie wydłużonego prostokąta, dwutraktowy, z dobudowaną w trakcie tylnym oficyną. Przy dobudowie oficyny została usunięta tylna ściana budynku. Pierwotnie z przelotową sienią, ob. korytarzem, nieznacznie przesuniętą z osi w kierunku południowym. Sień wtórnie przedzielona, z wydzielonymi dwiema skrytkami. We wnętrzu zachowało się kilka sztuk historycznej stolarki drzwiowej z pocz. XIX w. Drzwi wejściowe wtórne, stylizowane na historyczne z ciesielsko opracowanymi rozetami na płycinach – w stanie dostatecznym. Okna w budynku są wtórne, niektóre z nich odtwarzają podziały historyczne. Fundamenty budynku zbudowane są z niskiej warstwy kamieni i ceglanej rolki. Obecnie usytuowany jest znacznie poniżej poziomu ulicy i chodnika, co stanowi przyczynę jego przysadzistego wyglądu, a przede wszystkim jest źródłem problemów związanych z zawilgoceniem przyziemia. Bliskie usytuowanie drogi jest również przyczyną zabrudzenia i uszkodzeń tynkowanej elewacji. Budynek jest użytkowany z przeznaczeniem na mieszkania komunalne.

Budynek utrzymywany jest w dostatecznym stanie, wymaga przeprowadzenia generalnego remontu.

Budynek przy ul. Zamkowej nr . 2 w Rydzynie - jeden z byłych budynków Szkoły Podstawowej w Rydzynie

Budynek powstał w 1900 r. z przeznaczeniem na szkołę powszechną. Jest to obiekt trójkondygnacyjny, z frontu pięciosiowy, częściowo podpiwniczony, murowany z cegły na planie kwadratu, nakryty dachem płaskim. Elewacje posiadają urozmaiconą dekorację architektoniczną w formie boniowania (w partii przyziemia), opasek okiennych i profilowanych gzymsów wykonaną w tynku. Obiekt w większości posiada pierwotną i dobrze zachowaną stolarkę architektoniczną, w tym drzwi główne wejściowe, drzwi wewnętrzne, drewniane schody z balustradą, a także pierwotny układ wnętrza. Z uwagi na destrukcję materiału w 2016 r. wszystkie okna w budynku zostały wymienione na nowe drewniane, o konstrukcji współczesnej z odwzorowaniem historycznych podziałów i detali. Po wybudowaniu nowej szkoły obiekt zostanie przeznaczony do nowych funkcji administracyjno-społecznych.

Budynek jest w stanie dobrym. W ostatnim czasie przeprowadzono remont pokrycia dachu. Drobnych napraw i odmalowania będą wkrótce wymagały ściany zewnętrzne.

Budynek dawnej szkoły ewangelickiej przy ul. Wolności 15 w Rydzynie ob. były budynek Szkoły Podstawowej w Rydzynie

Budynek powstał na początku XX w. z przeznaczeniem na szkołę ewangelicką, obiekt wraz z kościołem św. Krzyża i dawną pastorówką jest elementem zespołu poewangelickiego w Rydzynie. Budynek jest dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, z frontu siedmioosiowy, częściowo podpiwniczony, murowany z cegły na planie wydłużonego prostokąta, nakryty dachem płaskim. Ceglane, nieotynkowane elewacje posiadają dekorację architektoniczną w formie prostych gzymsów cokołowego i kordonowego oraz arkadowego gzymsu koronującego. Obiekt posiada pierwotną i dobrze zachowaną stolarkę drzwiową zewnętrzną i wewnętrzną oraz schody wewnętrzne z drewnianą balustradą. Istniejące do niedawna okna skrzynkowe zostały zamienione na współczesne okna zespolone powtarzające pierwotną dekorację snycerską i podział. W 2013 r. w jego otoczeniu zgodnie z pozwoleniem konserwatorskim zostało wyremontowane historyczne ceglano-metalowe ogrodzenie.

Budynek znajduje się obecnie w bardzo dobrym stanie.

Budynek Konwiktu Pijarów tzw. Malaga przy ul. Zamkowej 3 w Rydzynie

Budynek powstał ok. 1777 r. z fundacji Augusta Sułkowskiego z przeznaczeniem na konwent pijarów. Obok niego po przeciwnej stronie ul. Zamkowej znajdował się bliźniaczy budynek kolegium pijarów, rozebrany w 1820 r. Jest to obiekt dwukondygnacyjny, z frontu trzynastoosiowy, murowany z cegły na rzucie wydłużonego prostokąta, nakryty dachem płaskim. Jego bryła i wystrój nawiązują do oficyn dworskich usytuowanych na północ od zamku. Elewacje ozdobione są wykonanymi w tynku pilastrami jońskimi oraz wydatnym gzymsem koronującym, ponad którym z frontu i w dwóch szczytach znajduje się trójkątny tympanon i klasycystyczna attyka. Pierwotny układ wnętrza nie jest znany, można jednak przypuszczać, że w zamierzonej formie budynek nigdy nie był dokończony, świadczy o tym ukryta za ścianami bocznych elewacji, zupełnie uproszczona i cofnięta w głąb budynku elewacja tylna. W wyniku nieporozumień fundatora z pijarami, konwent funkcjonował tutaj jedynie do 1788 r., później budynek został zamieniony na obojętne i z czasem otrzymał nazwę „Hotel de Malaga” (na pamiątkę hiszpańskiej kampanii napoleońskiej A.P. Sułkowskiego). Funkcję tę obiekt pełnił jeszcze na początku XX w. W 1934 r. został zakupiony od prywatnego właściciela przez Fundację Sułkowskich i wyremontowany z przeznaczeniem na dom oświatowy. Wówczas otrzymał całkowicie nową więźbę dachową. Po wojnie obiekt pełnił różne funkcje społeczno-kulturalne, m.in. na parterze mieściła się sala kinowa. W 1960 r. wykonano projekt adaptacji budynku na szkołę, wkrótce też przystąpiono do jego przebudowy. Zmieniono wówczas układ wnętrza, wybudowano nową, betonową klatkę schodową i wymieniono całkowicie stolarkę architektoniczną. Bez zmian pozostawiono wygląd zewnętrzny, chociaż zmieniono wielkość otworów okiennych. Budynek stanowi element kompozycyjny założenia urbanistycznego związanego z zamkiem. Po wybudowaniu nowej szkoły w Rydzynie, obiekt pozostaje nieużytkowany w oczekiwaniu na kapitalny remont połączony z adaptacją do nowych funkcji.

Stan budynku jest dostateczny - kapitalnego remontu wymaga elewacja, której część tynku jest odspojona i zagraża bezpieczeństwu, w szczególności po stronie wschodniej i północnej. Okna pochodzące z lat 60 XX w. są już bardzo zniszczone i nieszczelne, konieczna jest ich wymiana. Większe okna znajdujące się w auli zostały już wymienione w 2016 r. Widoczne jest także zasolenie murów przyziemia, co wymaga przeprowadzenia odpowiednich badań i zabiegów konserwatorskich niwelujących problem. Na początku 2023 r. Gmina zleciła wykonanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej oraz studium historyczno-konserwatorskiego obiektu, które ma posłużyć do wykonania przyszłego projektu jego adaptacji do nowych funkcji.

Kościół ewangelicki p.w. Świętego Krzyża w Rydzynie

Przy wjeździe do miasta od strony północnej znajduje się dawny ewangelicki kościół św. Krzyża, którego budowę rozpoczęto w 1779 r. wg projektu Ignacego Graffa. Prace przy wieży oraz wnętrzu kościoła trwały jeszcze na początku XIX w. Budynek posiada nietynkowane elewacje wymurowane z cegły. Do korpusu od strony południowej przylega wieża. Świątynia otrzymała skromną dekorację eliptycznego wnętrza otoczonego przez empory. Zachowane są ołtarz i ambona, częściowo także stolarka drzwiowa oraz w całości oryginalna więźba dachowa. Okna posiadały witraże wykonane na przełomie XIX i XX w., z których relikty przechowywane są jeszcze we wnętrzu budynku. Kościół jest jednocześnie ważnym elementem barokowego układu urbanistycznego Rydzyny, ponieważ zamyka jego południkową oś perspektywiczną. Kościół zamknięto 1945 r., kiedy w okolicy zabrakło wiernych wyznania ewangelickiego. Później okresowo był wykorzystywany jako magazyn. Ze względu na swoją pierwotną funkcję wnętrze posiada bardzo dobre właściwości akustyczne, dlatego znakomicie może pełnić rolę sali koncertowej. W tym celu w latach 80 XX w. rozpoczęto generalny remont budynku, jednak z uwagi na brak środków remont został nie dokończony. W 1997 r. przeprowadzono impregnację i izolację ścian. Wymienione zostały okna, naprawiony dach, wykonano także część instalacji. Obecnie z uwagi na upływ czasu nie dokończone rozwiązania projektowe z przed 30 laty nie spełniają już współczesnych oczekiwań. Pilnych prac konserwatorskich poprzedzonych ekspertyzą wymagają ceglane elewacje i fundamenty, gdzie występują zmurzałe cegły. Dla obiektu powinien zostać opracowany nowy program jego rewitalizacji. Z uwagi na ogromne koszty przekraczające możliwości Gminy generalny remont kościoła będzie możliwy dopiero po uzyskaniu dotacji zewnętrznej.

Obecnie obiekt znajduje się w dostatecznym stanie technicznym, na bieżąco dokonywane są jego przeglądy.

Wiatrak „Józef” w Rydzynie

Jest to typowy wiatrak – koziak o popularnej konstrukcji występującej na pograniczu Śląska i Wielkopolski od końca XVII w. Podstawę wiatraka tworzy tzw. koziół wsparty na fundamencie z kamienia polnego na podmurówce w kształcie krzyża. Trzykondygnacyjny budynek o konstrukcji szkieletowej, z zewnątrz oszalowany deskami założony jest na planie zbliżonym do kwadratu. Najstarsze części wiatraka wg niepotwierdzonych danych pochodzą z początku XIX w. Obiekt pierwotnie znajdował się na miejscu istniejącego od końca lat 70 XX w. osiedla domów jednorodzinnych zwanym Młyńską Górą. Rydzynski wiatrak jest jedynym ocalałym zabytkiem z większej armady wiatraków

znajdujących się na północnych przedmieściach miasta jeszcze w końcu XIX w. Do 1939 r. wiatrak był prywatną własnością, po 1945 r. przeszedł w skład majątku Państwowego Funduszu Ziemi, a od 1975 r. jest własnością Gminy Rydzyna. Przemiał zboża w obiekcie zakończył się ok. 1950 r., od tego czasu obiekt zaczął popadać w stopniową ruinę. Prace związane z translokacją ocalałych elementów obiektu na obecne miejsce zostały rozpoczęte w 1981 r., a zakończone w trzy lata później. Ostatnie większe prace związane z konserwacją i częściową wymianą drewnianego poszycia wiatraka zostały przeprowadzone we wrześniu 2014 r. Po uszkodzeniach wywołanych przez silny wiatr, w 2017 r. zostały naprawione i częściowo wymienione skrzydła. Obiekt obecnie nie jest udostępniany do zwiedzania z uwagi na brak zgody Straży Pożarnej. Będzie to możliwe po spełnieniu wymaganych warunków technicznych zapewniających ewakuację i bezpieczeństwo ludzi. Wiatrak otrzymał nazwę „Józef”. Corocznie w ostatnich dniach wakacji w jego pobliżu Gmina organizuje popularny festyn tzw. „Dzień wiatraka”. Na początku 2022 roku wykonano nowe śmigła wiatraka, gdyż poprzednie zostały zniszczone przez silny wiatr.

Obecny stan zabytku jest bardzo dobry.

Oranżeria – element zespołu pałacowo-parkowego w Rydzynie

Budynek powstał ok. 1783 roku jako część tzw. „Nowej oranżerii” stanowiącej element założenia pałacowo-parkowego. Od strony wschodniej budynku znajdowały się przeszklone pomieszczenia, w których zimą przechowywano drzewka cytrusowe w donicach stanowiące ozdobę rezydencji Sułkowskich. Obiekt pełnił swoją pierwotną funkcję jeszcze na początku XX wieku. Później został zaadoptowany na mieszkanie. Jest to obiekt dwukondygnacyjny, z frontu trzyosiowy, niepodpiwniczony, murowany z cegły na planie kwadratu, nakryty dachem czterospadowym z kalenicą. Dekoracja elewacji wykonana w tynku ogranicza się jedynie do profilowanego gzymsu kordonowego i koronowego. Dach kryty jest dachówką ceramiczną, karpówką układaną w koronkę. Cała stolarka architektoniczna obiektu jest wtórna. Budynek w jest własnością Gminy Rydzyna tylko w połowie części, co niestety nie sprzyja jego właściwemu utrzymaniu.

Obiekt jest obecnie niezamieszany i niedozorowany. Od kilku lat dewastowane jest jego wnętrze. Została zniszczona cała stolarka, wyrwano także kable energetyczne. Przeciekający dach wymaga kapitalnego remontu. Zawilgocone są także ściany.

Kolumna św. Trójcy na rynku w Rydzynie

Kolumna wotywna św. Trójcy powstała w latach 1760 -1761 z fundacji Aleksandra Józefa Sułkowskiego. Została wykonana z bolesławieckiego piaskowca prawdopodobnie przez rzeźbiarza Andrzeja Schmidta, zięcia Pompeo Ferrariego. Upamiętnia epidemię dżumy, która dotknęła Rydzynę w 1709 roku. Ustawiona jest na środku rydzynskiego rynku, w miejscu krzyżowania się barokowych osi widokowych. Masywny cokół stanowi podstawę dla kuli ziemskiej, na której znajdują się figury przedstawiające Boga Ojca, Chrystusa i klęczącą przed nimi Marię, orędującą za mieszkańcami miasta. Rzeźbę wieńczy słup morowy w formie obelisku z gołębicą – symbolem Ducha

Św. W latach 2009-2013 pomnik poddany został kompleksowym pracom konserwatorskim polegającym na oczyszczeniu i uzupełnieniu ubytków. Inwestycja finansowana była przez Gminę Rydzyna oraz uzyskała dotację z funduszu Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obecny stan zabytku jest bardzo dobry. W ramach programu rewitalizacji rydzyskiego rynku rzeźba otrzymała nocne oświetlenie.

Dwór, obecnie szkoła podstawowa w Rojęczynie

Jest to dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony obiekt założony na planie wydłużonego prostokąta, murowany z cegły na podmurówce z kamienia polnego, nakryty czterospadowym dachem polskim łamanym. Wystrój siedmioosiowej elewacji ogranicza się do gzymsu cokołowego ponad podmurówką kamienną, gzymsu kordonowego i koronującego z ornamentem kostkowym oraz profilowanych opasek okiennych. Przed głównym wejściem, od frontu znajduje się mały portyk kolumnowy z balkonem. Dwór został zbudowany pod koniec XVIII dla rodziny von Lestwitz, następnie przebudowany w I poł. XIX w. Po zakończeniu I wojny światowej cała majątność Rojęczyn znalazła się w granicach Polski, w 1923 r. była już własnością wojewody poznańskiego, dr Wojciecha Cielichowskiego. Po 1945 r. majątek upaństwowiono, a w dworze znajdowały się biura i mieszkania miejscowej spółdzielni produkcyjnej. Wygląd dworu z okresu międzywojennego znany jest z fotografii opublikowanych w przez Sas-Lityńskiego¹⁴. Dzięki odpowiedniej stylizacji oraz odpowiedniemu wyposażeniu, w tym gdańskich mebli, wnętrza posiadały klimat typowy dla polskiego dworku. Zachowany w pierwotnym kształcie dach polski łamany posiadał także okna w formie wolego oka. W latach 80 XX w. dwór przeszedł kompleksowy remont adaptujący go na szkołę, podczas którego wymieniono wiele oryginalnych elementów stolarstwa architektonicznej na nowe. Konieczność dostosowania do nowych funkcji spowodowała również zatarcie pierwotnego układu wnętrz. Do oryginalnej substancji zabytkowej należy historyczna więźba dachowa. W ostatnich latach w budynku wymieniono stolarkę okienną z zachowaniem pierwotnego podziału. Po uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, latem 2019 r. wykonano remont kapitalny dachu połączony z wymianą pokrycia na nową dachówkę karpiówkę. Przeprowadzono także kapitalny remont elewacji.

Obiekt utrzymywany jest w bardzo dobrym stanie technicznym, a naprawy wymaga jedynie izolacja i cokoły tarasów przylegających do budynku.

Obiekty nie będące własnością Gminy, mające duże znaczenie dla miejscowego krajobrazu kulturowego.

Zamek w Rydzynie

Pierwotny, murowany z cegły zamek został wzniesiony na początku XV w. dla Jana z Czerniny. Średniowieczna budowla składała się z jednego budynku mieszkalnego usytuowanego od południa i jednego budynku gospodarczego po stronie wschodniej, od strony północnej znajdowała się wieża bramna z mostem zwodzonym, pozostałe części dziedzińca otoczone były murem obronnym. W tej formie zamek przetrwał do końca XVIII w., kiedy na jego zrębach

¹⁴ S. Sas Lityński, *Złota Księga Ziemiaństwa, Opisy i ilustracje wzorowych majątności w Wielkopolsce*. Poznań-Warszawa 1929

powstała nowa, okazała, barokowa rezydencja dla Rafała Leszczyńskiego. Istniejący w swoim podstawowym założeniu obiekt zbudowany na planie kwadratu z wewnętrznym dziedzińcem posiada imponujące rozmiary i należy do największych magnackich rezydencji w Polsce, jego powierzchnia użytkowa wynosi 7.500 m², posiada cztery, czterokondygnacyjne skrzydła oraz cztery baszty narożne. Z pierwotnego, barokowego wystroju zachowało się kilka bogato wystrojonych komnat z reprezentacyjnej amfilady wewnątrz usytuowanych na 1 piętrze budynku (większość elementów wystroju jest jednak rekonstrukcją po zniszczeniach z 1945 r.). Około 1742 r., śląski architekt Karol Marcin Frantz dobudował od strony północnej zamku nową, monumentalną klatkę schodową mieszczącą się w wysuniętym ryzalicie o bogatej, późnobarokowej formie. Część zniszczonych wcześniej pożarem pomieszczeń zamku uzyskała nowy wystrój w stylu „taśmowym”. W sali balowej powstał imponujących rozmiarów plafon namalowany przez Jerzego W. Neunhertza przedstawiający zaślubiny nowego właściciela dóbr rydzyskich, Aleksandra Józefa Sułkowskiego z Anną Przebendowską. Wieże zamku zostały zwieńczone miedzianymi hełmami o formie charakterystycznej dla architektury saskiej. Rozbudowano także pałacowe oficyny gdzie mieściły się także m.in. stajnie, wozownie i ujeżdżalnia koni. Większa przebudowa wewnątrz rezydencji została zainicjowana pod koniec XVII przez Augusta Sułkowskiego. Z tego okresu pochodzi obecny, klasycystyczny wystrój sali balowej pałacu, której autorem projektu był prawdopodobnie królewski architekt Dominik Merlini, a wykonawcą Ignacy Graff. Bez większych zmian zamek przetrwał do początku XX w., jednak podupadłe finanse domu Sułkowskich spowodowały, że ich rezydencja nie przedstawiała najlepszego stanu. Dopiero w latach 1927-1928 zamek został zaadoptowany na cele szkolne. W latach 1928-1939 mieściło się tutaj Gimnazjum i Liceum im. Sułkowskich, znane z wysokiego poziomu nauczania. Okres okupacji niemieckiej zamek przetrwał bez większych strat, jednak po wtargnięciu do Rydzyny wojsk radzieckich, w dniu 30 stycznia 1945 r. został podpalony. W wyniku pożaru doszczętnie zostało zniszczone niemal całe jego wyposażenie i wystrój wewnątrz. Jego pieczołowita odbudowa rozpoczęta pod koniec lat 40 XX w z całkowitym poszanowaniem zabytkowej wartości, w swoim podstawowym zamyśle została zakończona na początku lat 90-tych XX w. Zniszczone podczas wojny pomieszczenia rezydencji odzyskały dawny blask dzięki zachowanej, przedwojennej dokumentacji konserwatorskiej. Zamek z powodzeniem został zaadoptowany do potrzeb hotelowych i funkcjonuje jako muzeum i centrum konferencyjne. Dzieło odbudowy trwa nadal, obecnie planowana jest adaptacja części pomieszczeń do celów muzealnych. Obiekt znajduje się w dobrym stanie, na bieżąco prowadzone są wszystkie remonty, w miarę pozyskanych środków prowadzona jest także systematyczna modernizacja pokoi hotelowych oraz podnoszenie standardu hotelu i restauracji. W 2019 r. Zamek otrzymał dotację z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w wysokości 680 000 zł. z przeznaczeniem na remont mostu z pylonami, fragmentów elewacji zamku i malowideł ściennych, wschodnich schodów zewnętrznych, a także rekonstrukcję części dekoracji sztukatorskiej historycznego pomieszczenia Wielkiej Alkowy¹⁵. Remont mostu został zakończony, a prace konserwatorskie we wnętrzach zamku nadal są prowadzone.

¹⁵ Wymienione prace są w trakcie realizacji. Na początku października zakończono konserwację i restaurację zewnętrznych polichromii – zegara słonecznego i kalendarza astronomicznego oraz okna iluzorycznego.

Zamek utrzymywany jest bardzo dobrym stanie technicznym. Obiekt wraz z otaczającym go parkiem jest własnością Skarbu Państwa w wieczystym użytkowaniu Stowarzyszenia Inżynierów i Mechaników Polskich. Oficyny zamkowe są własnością Powiatu Leszczyńskiego, budynki te są remontowane na bieżąco i ich stan techniczny jest dobry.

Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa w Rydzynie

Barokowy kościół pw. św. Stanisława Biskupa wzniesiony w latach 1746-1751 z fundacji A.J. Sułkowskiego wg projektu K.M. Frantza. Jest to przykład budowli o przestronnym, jednonawowym wnętrzu nakrytym zaawansowanym na owe czasy, szerokim sklepieniu żaglastym, pierwotnie pokrytym późnobarokowymi malowidłami. Obecne wnętrze kościoła posiada późniejszy, bogaty, w pełni oryginalny wystrój klasycystyczny wykonany przez I. Graffa. Ciekawostką jest olbrzymia gotycka płyta nagrobna Jana z Czerniny zmarłego w 1423 r., umieszczona za ołtarzem głównym. W krypcie kościoła spoczywają ciała członków rodziny Sułkowskich. Łącznie w kościele znajdują się 94 zabytki ruchome ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Budynek kościoła utrzymany jest w bardzo dobrym stanie. W 2010 r. Parafia przy współudziale środków otrzymanych od Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (w kwocie 40 000 zł) przeprowadziła renowację obrazu Chrystusa Ukrzyżowanego znajdującego się w ołtarzu głównym. Przeprowadzono także prace konserwatorskie przy 4 obrazach z ołtarzy bocznych: obraz: „św. Piotr”, obraz: „św. Paweł”, obraz: „Matka Boska Łaskawa Pośredniczka”, obraz: „św. Jan Kalasanta”. W 2014 r. Parafia przeprowadziła remont zakrystii, a w 2017 r. malowanie całego wnętrza. Obecnie trwają przygotowania do remontu i ponownego uruchomienia kościelnych organów, bardzo zniszczonych w okresie II wojny światowej. Kapitałnego remontu konserwatorskiego wymaga kamienny portal wejściowy.

Budynek kościoła jest utrzymywany jest bardzo dobrym stanie technicznym.

Kościół parafialny pw. św. Katarzyny w Dąbczu

Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny jest jednym z najstarszych świadectw szlacheckiego osadnictwa na pograniczu Śląska i Wielkopolski. Pierwsze wzmianki o istnieniu parafii w Dąbczu pojawiają się w 1410 roku. Miejscowość wymieniana była jako własność polskich rodów rycerskich. W latach 1394-1600 Dąbcze było własnością rodu Rydzyńskich, a w latach kolejnych Błociszewskich i Gajewskich. W 1664 roku właścicielem Dąbcza został ród Leszczyńskich, a od 1738 r. ród Sułkowskich. Budynek należy do grupy kościołów o konstrukcji szkieletowej wyróżniających się kilkoma typowymi cechami, występującymi jedynie w okresie od końca XVI do końca XVII wieku na pograniczu śląsko-wielkopolskim. Typ ten reprezentowany jest już nielicznie. Cechą tej architektury jest regularna odległość między słupami głównymi z jednym słupem pośrednim pośrodku. Charakterystyczne dla omawianego tu okresu jest także zastosowanie złącz nakładkowych do połączenia słupów pośrednich i krzyżujących zastrzałów z pozostałymi elementami konstrukcyjnymi elewacji. Kościół jest powszechnie znaną ikoną architektury szkieletowej ziemi leszczyńskiej. Jednocześnie obok późniejszego kościoła w Kaczkowie, jest ostatnim zachowanym przykładem budownictwa szkieletowego na terenie gminy Rydzyna. Świątynię usytuowaną na niewielkim wzniesieniu w centrum wsi, otacza teren zajmowany przez czynny cmentarz. Wcześniej chowani tutaj byli także niemieccy mieszkańcy wsi.

Obecny charakter cmentarza jest współczesny. Budynek kościoła stanowi w okolicy wyraźną architektoniczną dominantę, a jego wieża wyznacza północną oś widokową wiodącą od zamku w Rydzynie. Wnętrze ukrywa cenne wyposażenie m.in. późnorenesansowy ołtarz główny z 1591 r., wczesnobarokową chrzcielnicą z ok. poł. XVII w. oraz rokokową ambonę z ok. pół. XVIII w. (pochodząca z rozebranego kościoła w Kłodzie), a także barokowy prospekt organowy z 1704 r.

Po przeprowadzeniu w 2021 r. kapitalnego remontu dachu kościoła, stan jego poszycia jest bardzo dobry¹⁶. Parafia czyni obecnie starania o pozyskanie dotacji na remont ścian szkieletowych.

Kościół parafialny p.w. św. Marcina w Kaczkowie

Obiekt powstał prawdopodobnie w XV w. Założenie parafii datuje się na XIII lub XIV w. W pierwszej połowie XVI w. należał do gminy protestanckiej, w rękach której był do 1654 r. Od 1670 r. był kościołem filialnym parafii Czernina, od 1686 r. kościół zyskał status kościoła parafialnego. Pierwszy kościół drewniany uległ zniszczeniu i został rozebrany w 1670 r. Cztery lata później wzniesiono nową drewnianą świątynię staraniem Lessel Stoschów. W 1729 r. została dobudowana wieża. W połowie XVIII w. Kościół ponownie przeszedł pod parafię w Czerninie. W 1817 r. przystąpiono do generalnego remontu kościoła zdewastowanego podczas wojen napoleońskich. Podczas remontu wymienioną konstrukcję drewnianą na szkieletową z wypełnieniem ceglanym. W 1925 r. parafia kaczkowska została odłączona od parafii czernińskiej i przyłączona do archidiecezji poznańskiej. W latach 1947 - 1953 przeprowadzono kolejny remont podczas którego min. przebudowano zakrystię i dobudowano kaplicę Matki Boskiej. Kościół usytuowany w południowej części miejscowości jest orientowany, jednonawowy, zbudowany na planie zbliżonym do krzyża facińskiego z prezbiterium zamkniętym trójbocznie. W ramionach krzyża usytuowana jest poprzedzona przedsionkiem zakrystia i kaplica Matki Boskiej. Do elewacji zachodniej dostawiona jest wieża z kruchta w przyziemiu w dolnej części murowana w górnej konstrukcji drewnianej. Ściany kościoła w wykonano w konstrukcji muru pruskiego z wypełnieniem z cegły, dach łamany kryty dachówką karpiówką ułożoną w koronkę oraz blachą. Wieża w górnej części szalowana, kryta gontem. Wnętrze salowe, ściany otynkowane, stropy belkowe z dolnym pułapem, w kaplicy ozdobione sztukaterią. Kościół posiada bogate wyposażenie wnętrza m.in. : barokowy ołtarz główny, barokowy obraz św. Antoniego z dzieciątkiem. Świątynia w Kaczkowie jest jednym z nielicznie zachowanych kościołów konstrukcji ryglowej na terenie Wielkopolski o niewiele zmienionej na przestrzeni wieków bryle architektonicznej oraz bogatym wyposażeniem wnętrza. W ostatnich latach parafia przeprowadziła z własnych środków remont kapitalny dachu oraz wymianę rynien i rur spustowych. Przeprowadzono również generalny remont elewacji.

¹⁶ Na remont dachu Parafia w Dąbczu otrzymała dotację z Gminy Rydzyna w wysokości 50 tys. zł. Wcześniej również kwocie 50 tys. zł. Gmina udzieliła wsparcia na remont drzwi do kościoła.

Aktualnie stan świątyni jest dobry. Przeglądu technicznego po ostatnim remoncie wymaga poddasze i więźba dachowa budynku. Kościół posiada zabezpieczenia przeciwpożarowe i antywłamaniowe.

Kościół p.w. św. Mikołaja w Jabłonie

Kościół zbudowano na przełomie XVIII/XIX w. Świątynia jest orientowana, zbudowana na planie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium i zakrystią przylegającą od strony południowej oraz wbudowaną w połacie dachowe niewielką wieżyczką konstrukcji drewnianej kryta blachą. Ściany kościoła murowane i otynkowane, dach dwuspadowy nad nawą i trójpołaciowy nad zakrystią kryty jest ceramiczną dachówką karpiówką. W kościele znajduje się interesujący zbiór kamiennych tablic epitafijnych i nagrobkowych z okresu XVIII i XIX w. W latach 1945 - 1947 wymieniono więźbę dachową i naprawiono pokrycie dachu, w 1984 r. wyremontowano wieżę, dach i stropy. W ostatnich latach parafia z własnych środków finansowych przeprowadziła remont kapitalny dachu wraz z wymianą rynien, opierzeń i rur spustowych, a także kapitalny remont elewacji.

Aktualny stan budynku kościoła jest dobry.

Parki zabytkowe i cmentarze

Na terenie gminy Rydzyna znajdują się cztery parki wpisane jednostkowo do rejestru zabytków. Są to parki w miejscowości Jabłonna, Kłoda, Przybiń i Rydzyna. Parki w Jabłonnej i w Kłodzie są własnością Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa. Własnością Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej jest park w Przybiniu. Park w Rydzynie należy do Skarbu Państwa w wieczystym użytkowaniu Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Mechaników Polskich. Stan parków na terenie gminy jest zróżnicowany, są przykłady dobrze utrzymane i w bardzo złym stanie. Park w Przybiniu jest w stanie zadawalającym, wymaga częściowego uporządkowania i zabiegów pielęgnacyjno-sanitarnych w drzewostanie i warstwie krzewów oraz oczyszczenia stawów. W parkach w Kłodzie i Jabłonnej nie prowadzi się żadnych prac porządkowych czy pielęgnacyjno-sanitarnych. Parki te wymagają odtworzenia i całkowitej rewaloryzacji. W stanie dobrym, z zachowanym układem kompozycyjnym jest park w Rydzynie. Wszystkie elementy parku są dobrze zachowane i utrzymane, na bieżąco prowadzone są prace sanitarno-porządkowe. W dobrym stanie jest także drzewostan. W niektórych częściach bardzo zanieczyszczone i zamulone są parkowe fosy. Gmina Rydzyna w ostatnich latach wykonała nowe nasadzenia drzew w zabytkowej alei kasztanowej wiodącej od zamku do Kłody. Prowadzone są zabiegi przeciw szkodnikowi kasztanowców, jakim jest powszechnie szrotówek kasztanowcowiaczek (*Cameraria ohridella*). W 2019 r. wybudowano także nowy most przy alei na Rowie Polskim.

Gmina jest właścicielem dwóch zabytkowych, nieczynnych cmentarzy – katolickiego i ewangelickiego w Rydzynie. Na ich terenie corocznie przeprowadzane są prace pielęgnacyjno-porządkowe.

5.2.4 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE NA TERENIE GMINY RYDZYNA

W polskiej archeologii podstawą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych są badania powierzchniowe. Metoda ta została przyjęta w 1978 roku jako wiodąca i obowiązująca na terenie całego kraju. Realizowana jest w ramach programu badawczo - konserwatorskiego nazwanego Archeologicznym Zdjęciem Polski w skrócie AZP.

AZP uporządkowuje dotychczasowy stan badań i wiedzy o rozpoznaniu archeologicznych terenu poprzez szczegółowe kwerendy archiwalne, muzealne, bibliograficzne oraz penetrację archeologiczną terenu. W jej wyniku uzyskano zbiór informacji o stanowiskach archeologicznych na interesującym na obszarze. Jest to zbiór otwarty ciągle uzupełniany o nowe informacje i nowe stanowiska. Penetracja terenowa jako pojedyncze przejście terenu nie daje jednak pełnego obrazu o stanowiskach archeologicznych. Niemniej jednak AZP jest źródłem wiedzy najbardziej miarodajnym i aktualnym o terenie. Z terenu gminy Rydzyna znanych jest 391 stanowisk archeologicznych, z których wydzielono fakty osadnicze.

Teren gminy Rydzyna należy do prowincji Nizin Środkowopolskich makroregionu Niziny Południowowielkopolskiej i mezoregionu Wysoczyzny Leszczyńskiej. Przez ten region przechodził wysunięty najbardziej na południe zasięg zlodowacenia bałtyckiego. Efektem działań lądolodu jest powstanie moren czołowych i moren dennych oraz pól zandrowych i jezior rynnowych. Obszar ten został ukształtowany przez lądolód, którego pozostałością jest typowy krajobraz polodowcowy z charakterystycznymi dla niego formami geomorfologicznymi. Należy do dorzecza Odry, do której odprowadza wody Rów Polski, od południa graniczy z Kotliną Żmigrodzka i Milicką. Na omawianym terenie największym ciekim wodnym jest Rów Polski oraz o przebiegu równoleżnikowym oraz niewielki ciek o przebiegu południkowym wpadający do Rowu Polskiego w Rydzynie. Z doliną tej rzeki i jej dopływów wiąże się najgęstsze osadnictwo pradziejowe i wczesnohistoryczne z tego terenu.

W tabeli zaprezentowano zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Rydzyna¹⁷.

¹⁷ Opracowano na podstawie publikacji : M. Dernoga, *Raport o stanie zabytków archeologicznych w województwie wielkopolskim*, [w:] Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski, tom III, Poznań 2006. – uzupełnione o informacje otrzymane z WUOZ w Poznaniu, Delegatury w Lesznie.

Kategorie faktów osadniczych w obrębie stanowisk							ilość faktów	ogólna ilość stanowisk archeol.
grodziska	cmentarzyska płaskie	cmentarzyska kurhanowe	osady	punkty osadn.	ślady osadn.	inne		
3	2	-	167	126	428	2	726	391
w tym w rejestrze zabytków								
3								3

Ogółem w granicach gminy zarejestrowanych zostało 391 stanowisk archeologicznych, w obrębie których wydzielono 726 fakty osadnicze reprezentujące osadnictwo od epoki kamienia aż po czasy nowożytny. **Na terenie gminy wydzielono 15 wyraźnych zespołów osadniczych określonych i opisanych w kartach gminnej ewidencji zabytków archeologicznych wykonanych w 2013 roku zgodnie z ówczesnym stanem prawnym¹⁸.**

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy Rydzyna datowane ogólnie na okres epoki kamienia (14 stanowisk) rozproszone równomiernie na terenie gminy z niewielką koncentracją w rejonie Nowej Wsi. Stanowiska te to głównie ślady osadnicze z pojedynczymi, mało charakterystycznymi artefaktami krzemiennymi. Na uwagę zasługuje niewielka ilość stanowisk związana z młodszą epoką kamienia - neolitem, a więc z pojawieniem się pierwszych rolników. Ten okres reprezentowany jest zaledwie przez 34 stanowiska archeologiczne, z których sześć reprezentuje osadnictwo kultury pucharów lejkowatych, 18 kultury amfor kulistych, a 9 datowanych jest ogólnie na neolit, w tym jedno cmentarzysko w Kaczkowie. Reprezentują one późny i schyłkowy neolit. Stanowiska te wystąpiły w okolicach wsi Dąbcze, Moraczewo, Nowa Wieś, Przybiń. Wczesna epoka brązu została zadokumentowana na sześciu stanowiskach. Na kolejną epokę brązu i wczesną epokę żelaza przypada osadnictwo kultury łużyckiej (1400 - 400 p.n.e.). Z tym horyzontem chronologicznym wiązać należy 84 stanowiska osadnicze i jedno sepulkralne (Moraczewo st. 1). Osadnictwo z tego okresu jest dość równomiernie rozłożone i występuje w obrębie wsi Nowa Wieś, Dąbcze, Kłoda, Przybiń, Robczysko. Zdecydowana większość datowana jest na V okres epoki brązu – okres halsztacki.

W przeciwieństwie do wcześniejszego osadnictwa w tym okresie następuje kolonizacja terenu gminy Rydzyna. Kolejny horyzont osadniczy związany jest z osadnictwem kultury przeworskiej, rozwijającej się w okresie wpływów

¹⁸ Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych zostały wykonane i włączone do gminnej ewidencji zabytków w czerwcu 2013 r.

rzymskich (ok. 200 p.n.e. - 400 n.e.), z którą związanych jest tylko 129 stanowisk archeologicznych. Obejmują one tereny zbliżone do osadnictwa kultury łużyckiej. Jednak wyraźna koncentracja rysuje się w okolicach wsi Przybiń i Robczysko.

Osadnictwo wczesnohistoryczne związane z okresem wczesnego średniowiecza koncentruje się równomiernie na terenie gminy szczególnie wzdłuż cieków wodnych. Ogółem na okres wczesnego średniowiecza X-XIII w. datowanych jest 136 stanowisk archeologicznych, w tym jedno grodzisko Dąbcze st. 1 oraz z późnych faz wczesnego średniowiecza dwa grodziska w Tworzanicach. Kolejnych 125 stanowisk datowanych jest na okres późnego średniowiecza. Osadnictwo to, podobnie jak osadnictwo wczesnośredniowieczne występuje równomiernie na terenie gminy. Zaznaczyć należy również, że duża ilość stanowisk, ze względu na silnie rozdrobniony i zniszczony materiał, datowano ogólnie na okres pradziejowy. Z okresem nowożytnym związanych jest 38 stanowisk archeologicznych, w tym stanowisko miejskie w Rydzynie.

W przeważającej części stanowiska archeologiczne zarejestrowane zostały poza terenem zabudowanym. Na uwadze należy mieć fakt, że niektóre wsie liczą po kilkaset lat i pod nawarstwienia współczesnymi mogą zalegać jeszcze nierozpoznane historyczne warstwy osadnicze (od okresu lokacji) oraz potencjalne zabytki archeologiczne także pradziejowe.

Na terenie Gminy Rydzyna wyraźnie widoczny jest związek z ciekami wodnymi, w szczególności Rowem Polskim wzdłuż doliny koncentruje się bogate osadnictwo z wszystkich okresów chronologicznych. Wskazuje to wyraźnie, iż doliną Rowu Polskiego przebiegały szlaki handlowe. Kolejny skupisko osadnicze koncentruje się wzdłuż cieku przebiegającego z północy i wpadający do Rowu Polskiego, a przebiegającego od Nowej Wsi poprzez Dąbcze do Rydzyny.

5.2.5. STAN ZACHOWANIA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wszystkie zabytki archeologiczne - bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Najlepiej zachowane są zabytki położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych, gdzie ingerencja człowieka w zabytkową substancję stanowiska jest zdecydowanie mniejsza. Stan zachowania nawarstwień kulturowych i osadniczych w obrębie stanowisk jest trudny do określenia. Ustala się go przy okazji badań rozpoznawczych (powierzchniowych i sondażowych), planowanych badań naukowych czy ratowniczych. Na podstawie badań powierzchniowych, a w szczególności dużej ilości materiału zabytkowego lub rozoranych obiektów czytelnych na powierzchni można stwierdzić, że stanowisko jest w znacznym stopniu zniszczone. Z kolei pojedyncze fragmenty ceramiki na powierzchni stanowiska mogą wskazywać na dobry stan zachowania stanowiska, bowiem orka czy inne prace nie naruszyły stropów obiektów archeologicznych czy nawarstwień kulturowych.

Stan zachowania obiektów archeologicznych wpisanych do rejestru.

Miejscowość	Obszar AZP	Obiekt	Stan zachowania
Dąbcze st. 1	65-25/131	grodzisko	dobry, wały porośnięte krzewami i trawą, stanowisko nieoznakowane
Tworzanice st. 17	65-25/138	grodzisko stożkowe	dobry, kopiec wśród łąk w wyraźną fosa, porośnięty drzewami stanowisko nieoznakowane
Tworzanice st. 5	65-25/133	grodzisko stożkowe	dobry, kopiec wśród łąk z częściowo zachowaną fosą stanowisko nieoznakowane

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

5.3. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU GMINY RYDZYNA WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH¹⁹

Dąbcze

- kościół fil. p.w. św. Katarzyny, szach., 2 poł. XVII, nr rej.: 518/Wlkp/A z 25.03.1970 i z 18.06.2007
- cmentarz kościelny, nr rej.: j.w.

Jabłonna

- kościół fil. p.w. św. Mikołaja (dec. św. Marcina), 1670, nr rej.: 376/Wlkp/A z 21.03.1970
- zespół pałacowy i folwarczny, nr rej.: 762/Wlkp/A z 24.09.2009 :
 - pałac, 1901
 - spichrz, ob. magazyn, poł. XIX
 - stajnia i chlewnia, 1895
 - stajnia z częścią mieszkalną, 1900
 - obora, 4 ćw. XIX

¹⁹ Źródło: Strona internetowa Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/WLK-rej.pdf; dostęp 23.05.2019

- partie ogrodzenia z 3 bramami wjazdowymi, pocz. XX
 - park , XIX/XX nr rej.: 239/Wlkp/A z 14.10.1948 i z 30.07.2008
- Kaczkowo**
- kościół par. p.w. św. Marcina (dec. św. Mikołaja), szach., 1729, nr rej.: 371/Wlkp/A z 9.09.1968
- Przybiń**
- zespół dworski, 3 ćw. XIX, 1911, nr rej.: 446/Wlkp/A z 3.04.1975:
 - dwór
 - park
- Rojęczyn**
- dwór, XVIII-XIX, nr rej.: 1214 z 2.09.1970
- Rydzyna**
- założenie urbanistyczne, XV-XX, nr rej.: kl.IV-73/40/57 z 8.02.1957
 - zespół kościoła parafialnego, ul. Kościelna, nr rej.: 517/Wlkp/A z 5.06.2007:
 - kościół p.w. św. Stanisława, 1742-49, dec. z 12.12.1932 (wypis z księgi rejestru)
 - cmentarz kościelny
 - plebania, d. kolegium pijarów, ul. Kościelna 1, 1756-62, dec. z 31.07.1968
 - zespół kościoła ewangelickiego, ul. Wolności, nr rej.: 519/Wlkp/A z 18.06.2007:
 - kościół ewangelicki p.w. Świętego Krzyża, 1779-83, dec. z 15.04.1959
 - cmentarz przykościelny
 - pastorówka, ul. Wolności 10, XVIII/XIX, dec. z 3.10.1994
 - zespół zamkowy, XVII-XVIII, XX, nr rej.: 65 z 6.02.1965:
 - zamek, nr rej.: 52 z 29.04.1930
 - 2 oficyny
 - ujeżdżalnia
 - wozownia
 - stajnia
 - oranżeria, ob. dom mieszkalny
 - strzelnica
 - park, 2 aleje lipowe
 - brama wjazdowa
 - most z pylonami
 - most do parku
 - ratusz, 1752, nr rej.: 445/Wlkp/A z 27.03.1930
 - dom, ul. Konstytucji 3 Maja 24, mur/szach., 1636, XIX, nr rej.: 496/Wlkp/A z 31.08.1968
 - dom, ul. Kościelna 2, 1710, nr rej.: 492/Wlkp/A z 31.08.1968
 - wozownia, ul. Kościelna 2, XVIII, nr rej.: 492/Wlkp/A z 25.03.1988
 - dom, ul. Matejki 2, szach., 1734, nr rej.: 499/Wlkp/A z 31.08.1968
 - dom, ul. Matejki 3, XVIII, XIX, nr rej.: 497/Wlkp/A z 31.08.1968
 - dom, Rynek 2, XVIII, XIX, nr rej.: 552/Wlkp/A z 29.08.1968
 - dom, Rynek 3, XVIII, 1 poł. XIX, nr rej.: 444/Wlkp/A z 29.08.1968
 - dom, Rynek 4, 1 poł. XIX, nr rej.: 442/Wlkp/A z 29.08.1968
 - dom, Rynek 5, 1 poł. XIX, nr rej.: 443/Wlkp/A z 29.08.1968
 - dom, Rynek 6, 1 poł. XIX, nr rej.: 498/Wlkp/A z 29.08.1968

- dom, Rynek 6 a, 1 poł. XIX, nr rej.: 202 z 30.08.1968
- dom, Rynek 7, 2 poł. XVIII, nr rej.: 203 z 30.08.1968
- dom, Rynek 12, 2 poł. XVIII, nr rej.: 646/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 13, 2 poł. XVIII, nr rej.: 494/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 14, 2 poł. XVIII, nr rej.: 447/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 15, 2 poł. XVIII, nr rej.: 490/Wlkp/A z 11.07.1968
- dom, Rynek 17, 1731, nr rej.: 448/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 18, 1 poł. XVIII, nr rej.: 500/Wlkp/A z 20.11.1987
- dom, Rynek 19, 1 poł. XIX, nr rej.: 469/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 22, XIX, nr rej.: 463/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 23, 1 poł. XIX, XIX/XX, nr rej.: 449/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 24, 1708, nr rej.: 450/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 25, XVIII, XIX, nr rej.: 451/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 26, 1 poł. XIX, nr rej.: 465/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, Rynek 27, 1 poł. XIX, nr rej.: 452/Wlkp/A z 30.08.1968
- dom, ul. Rzeczypospolitej 5, pocz. XX, nr rej.: 874/Wlkp/A z 23.11.1992
- dom, ul. Rzeczypospolitej 10 / Rynek 20, 1903-04, nr rej.: 656/Wlkp/A z 28.07.1988
- dom, ul. Tylina 9, 1930, nr rej.: 59/Wlkp/A z 27.06.2001
- dom, ul. Wolności 4, 2 poł. XVIII, nr rej.: 462/Wlkp/A z 31.08.1968
- dom, ul. Wolności 6, 1783, nr rej.: 464/Wlkp/A z 8.03.1993
- szkoła, ul. Wolności 15, 1 ćw. XX, nr rej.: 468/Wlkp/A z 20.11.1991
- dom, ul. Wolności 19, 1783, XX, nr rej.: 553/Wlkp/A z 31.08.1968
- szkoła, ul. Zamkowa 2, 1900, nr rej.: 467/Wlkp/A z 20.11.1991
- konwikt pijarów, ob. szkoła, ul. Zamkowa 3, 1777, XX, nr rej.: 740/Wlkp/A z 31.03.2009
- dom, ul. Zamkowa 6, 1779, nr rej.: 645/Wlkp/A z 31.08.1968
- wiatrak koźlak, na os. „Młyńska Górka”, XIX, nr rej.: 466/Wlkp/A z 28.03.1988

Rydzyń - Kłoda

- zespół folwarczny, nr rej.: 454/1-2/Wlkp/A z 26.03.1970 i z 10.12.1991:
- dwór, 2 poł. XIX
- spichrz, k. XVIII
- obora, XIX/XX

Tworzanice

- wiatrak koźlak działka, nr 74 Tworzanice nr 31 (przeniesiony z Pawłowic), nr rej. 1106/A z 28.03.88 r.

5.4. WYKAZ ZABYTEKÓW Z TERENU GMINY RYDZYNA WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH.

Na terenie gminy Rydzyna do rejestru zabytków zostały wpisane trzy stanowiska archeologiczne.

1.	Dąbcze st. 1 AZP 65-25/131	Rydzyna	Grodzisko – wczesne średniowiecze	1530/A	24.02.1995
2.	Tworzanice st. 5 AZP 65-25/133	Rydzyna	Grodzisko - wcz.średfn./śrerdn.	1531/A	24.02.1995
3.	Tworzanice st. 17 AZP 65-25/138	Rydzyna	Grodzisko stożkowe – średniowiecze	1532/A	24.02.1995

5.5. WYKAZ OBIEKTÓW ZABYTEKOWYCH NIERUCHOMYCH UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW GMINY RYDZYNA²⁰

DĄBCZE

1. KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KATARZYNY, szach., 1666–1668, z rozbud. prezbiterium 1970–1971.
2. CMENTARZ KOŚCIELNY, (?) -XVII- XX.
3. SZKOŁA Z PRZEDSZKOLEM, mur., ok. 1915–1920.
4. LEŚNICZÓWKA, ob. dom mieszkalny, mur., ok. poł. XIX.
5. GAJÓWKA, ob. dom mieszkalny, mur., ok. poł. XIX.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

I podwórze:

6. obora, mur.-drewn., 1899,
7. obora, mur., 1899,

III podwórze:

8. dwojak (?), mur., 4 ćw. XIX,

²⁰ Wykaz wykonano na podstawie spisu obiektów wojewódzkiej ewidencji zabytków przekazanego Burmistrzowi Miasta i Gminy Rydzyna przez WUOZ w Poznaniu, Delegaturę w Lesznie. Karty adresowe gminnej ewidencji zabytków zostały wykonane w okresie 2009-2010 r. wg wzoru zgodnie z ówczesnym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Gminną ewidencję zabytków przyjęto Zarządzeniem NR 83/2019 Burmistrza Miasta i Gminy Rydzyna z dnia 17 października 2019 r. Lokalizacja obiektów, opisy oraz ich karty ewidencyjne dostępne są w gminnym systemie informacji przestrzennej GISON.

9. DOM NR 31, mur., 1 ćw. XX.
10. DOM NR 57, mur., pocz. XX.
11. DOM NR 91, mur., pocz. XX.
12. DOM NR 116, mur., XIX/XX.
13. DOM, ob. przedszkole, mur., 1 ćw. XX.

IZBISKA

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

14. obora, mur., 1816, przebud. 1916,
15. stodoła, szach., 1910.

JABŁONNA

16. KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. MIKOŁAJA, mur.(kam.), XVIII/XIX,
17. CMENTARZ KOŚCIELNY, XVII.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

18. dwór, mur., 1901,
19. park krajobrazowy (z rzeźbami parkowymi), 1 poł. XIX (?),
20. ogrodzenie z bramami, mur., 1 ćw. XX,

I podwórze, tzw. dolne:

21. stajnia i paszarnia, mur., 1895,
22. stajnia i mieszkanie, mur., 1900,
23. chlewnia, mur., 1895,
24. spichlerz, mur., 1895,
25. dom, ob. nr 44, mur., 1890,

II podwórze, tzw. górne:

26. obora, mur., 1879,
27. owczarnia, mur.(kam.), 1900,
28. dom, ob. nr 30, mur., 1906.

29. DOM NR 1, mur., k. XIX.
30. DOM NR 5, mur., 1 ćw. XX.
31. DOM NR 6, mur., 1 ćw. XX.
32. STACJA TRANSFORMATOROWA, mur., k. XIX.
33. CMENTARZ EWANGELICKI, II poł. XIX w.

JUNOSZYN

34. STODOŁA w zagrodzie nr 2, szach., k. XIX.

KACZKOWO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MARCINA:

35. kościół, szach., 1674, dobud. mur.-drewn. wieży 1729,
36. ogrodzenie z bramą i 3 furtkami, mur.(kam.), XVIII,
37. cmentarz kościelny,

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

38. stodoła, mur., k. XIX,
39. spichlerz, mur., 2 poł. XIX,

40. DOM NR 14, mur., 1 ćw. XX.
41. DOM NR 15, mur., mur., 1 ćw. XX.
42. DOM NR 36, mur., pocz. XX.
43. DOM NR 42, mur., k. XIX.
44. DOM NR 46, mur., pocz. XX.

KŁODA

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

45. dwór, mur., 2 poł. XVIII, przebud. ok. poł. XIX, remont. l. 70 i 80 XX,
46. pozostałości parku krajobrazowego, k. XIX,
47. obora, mur., 2 poł. XIX,
48. spichlerz, mur., 2 poł. XIX, przebud. 1935,

49. DOM NR 51, mur., k. XIX.
50. DOM NR 77, mur., 1 ćw. XX.
51. DOM NR 97, mur., 1 ćw. XX.
52. DOM NR 52, ob. przedszkole, mur., k. XIX.
53. BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 114, 1 ćw. XX.
54. KUŹNIA, mur.(kam.), l. 80 XVIII, ul. Kłoda 41,
55. CMENTARZ KATOLICKI (NIECZYNNY), (?) - XVIII/poł. XX,
56. CMENTARZ KATOLICKI, poł. XX.
57. STRAŻNICA POŻARNA, szach., pocz. XX. (przebudowana)

LASOTKI

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

58. chlewnia, mur., 2 poł. XIX,
59. spichlerz, ob. dom mieszkalny, mur., 2 poł. XIX, przebud.

MORACZEWO

60. SZKOŁA, mur., XIX/XX.
61. SALA WIEJSKA, Moraczewo 59, mur., l. 20 XX.

- 62. DOM NR 12, mur., 4 ćw. XIX.
- 63. DOM NR 18, mur., pocz. XX.
- 64. DOM NR 23, mur., k. XIX.
- 65. DOM NR 45, mur., 4 ćw. XIX.
- 66. DOM NR 50, mur., 1 ćw. XX.
- 67. DOM NR 62, mur., 1 ćw. XX.
- 68. STODOŁA w zagrodzie nr 24, szach., k. XIX.

NOWA WIEŚ

- 69. SZKOŁA, mur., pocz. XX.
- 70. DWÓR (rządcówka ?), mur., XIX/XX.
- 71. DOM NR 20, mur., k. XIX.
- 72. CMENTARZ KOMUNALNY, II poł. XIX.

POMYKOWO

- 73. DOM NR 3, ob. świetlica, mur., 1 ćw. XX.
- 74. DOM NR 40, mur., 1 ćw. XX.

PRZYBIŃ**ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:**

- 75. dwór, mur., 1910, rozbud. I. 20 XX, remont. 1980–1981,
- 76. park krajobrazowy, k. XIX,

FOLWARK:

- 77. pozostałości ogrodzenia podwórza folwarcznego, mur., XIX/XX,
- 78. pozostałości ogrodzenia z gołębnikiem, drewn.-mur., k. XIX,
- 79. stajnia, mur., 2 poł. XIX,
- 80. obora, mur., pocz. XX,
- 81. magazyn i stodoła, mur., 2 poł. XIX,
- 82. spichlerz, mur., k. XIX,
- 83. dom, ob. nr 10, mur., pocz. XX.

- 84. BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 7, mur., 4 ćw. XIX.
- 85. BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 8, mur., pocz. XX.

ROBCZYSKO

- 86. DRÓŻNICÓWKA, mur., 1 ćw. XX.
- 87. DOM NR 21, mur., 1 dek. XX.
- 88. DOM NR 22, mur., 1914.
- 89. DOM NR 24, mur., 1 ćw. XX.

ROJĘCZYN**ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:**

- 90. dwór, ob. szkoła, mur., 2 poł. XVIII, przebud. 1 poł. XIX,
- 91. park krajobrazowy, k. XVIII lub pocz. XIX,

FOLWARK:

- 92. stajnia i obora, mur., 2 poł. XIX,
- 93. obora, mur., ok. 1880,
- 94. stodoła, mur., pocz. XX,
- 95. spichlerz, mur., 1868,
- 96. dom, mur., k. XIX.

- 97. DOM NR 25, mur., 1 ćw. XX.
- 98. CMENTARZ EWANGELICKI, II poł. XIX.

RYDZYNA

- 99. UKŁAD URBANISTYCZNY, XV-XVIII w.
- 100. WIATRAK KOŹŁAK „JÓZEF”, drewn., XIX, rekonstr. lata 70 XX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. STANISŁAWA BPA:

- 101. kościół, mur., 1746–1751,
- 102. ogrodzenie, mur.-kam., XIX (?),
- 103. cmentarz kościelny,
- 104. plebania, ul. Kościelna 1 – dawne kolegium pijarów, mur., ok. poł. XVIII,

ZESPÓŁ ZBORU EWANGELICKIEGO P.W. ŚW. KRZYŻA:

- 105. zbór, mur., 1778, arch. *Ignacy Graff*
- 106. ogrodzenie, mur., XIX,
- 107. cmentarz przykościelny,
- 108. pastorówka, ob. dom, ul. Wolności 10, mur., po 1780
- 109. szkoła ewangelicka, ob. podstawowa, ul. Wolności 15, mur., XIX.

ZESPÓŁ ZAMKOWY LESZCZYŃSKICH I SUŁKOWSKICH:

- 110. zamek, ob. hotel, mur.-kam., 1685–1695 (na murach gotyckiego zamku z XV),
- 111. fosa otaczająca wyspę zamkową z bramą i mostem, mur.-kam., 1750, 2 oficyny,
- 112.2 pawilony, nadbud. 1783–1786, adaptowane na cele mieszkalne 1930, rozbiórka pawilonu zach. 1940, rekonstr. 1993–1994 i 1996,
- 113. ujeżdżalnia, przebud. na warsztaty szkolne 1953,
- 114. wozownia, dom ređutowy, przebud. bramy 1953,
- 115.2 stajnie, nadbud. 1783–1786, przebud. na cele mieszkalne 1930, rozbiórka stajni wsch. 1940,
- 116. park francuski, 1685–1695, przekształcony na park angielski ok. 1820,

- 117.kanał i fosy z alejami lipowymi,
- 118.zach. skrzydło pomarańczarni, tzw. Nowa Oranżeria, mur., ok. 1770–1780, przebud. na mieszkanie,
- 119.strzelnica, ob. siedziba Bractwa Kurkowego i kawiarnia, mur., 1773
- 120.Ieśniczówka (bażanciarnia), szach., k. XIX,
- 121.kopiec widokowy,
- 122.warzywnik i sad, ob. plac sportowy z fragmentami muru, kam.-mur.,
- 123.elektrownia, mur., po 1924,

ul. Konstytucji 3 Maja

- 124.DOM NR 3, mur., 1 ćw. XX.
- 125.DOM NR 4, mur., 1 ćw. XX.
- 126.DOM NR 5, mur., 1 ćw. XX.
- 127.DOM NR 6, mur., 1 ćw. XX.
- 128.DOM NR 8, mur., pocz. XX.
- 129.DOM NR 22, mur., 1 ćw. XX.
- 130.DOM TKACZA NR 24a, szach.-mur., XVIII, XIX, cz. przebud.
- 131.DOM TKACZA NR 24b, szach.-mur., 1636 (?), XVIII, przebud. XIX.
- 132.DOM NR 27, mur., 1 ćw. XX.

ul. Kościelna

ZESPÓŁ DOMU NR 2:

- 133.dom, szach., 1770, przebud.,
- 134.wozownia, szach.-mur., XVIII.

- 135.DOM NR 3, mur., XIX.

ZESPÓŁ DOMU NR 4:

- 136.dom, mur., 1858,
- 137.masarnia, mur., 1900,

- 138.DOM NR 5, mur., XVIII/XIX.

- 139.DOM NR 6, mur., XVIII/XIX.

ul. Kościuszki

- 140.DOM NR 3, mur., k. XIX.
- 141.DOM NR 20, mur., 1 ćw. XX.
- 142.DOM NR 23, mur., 1911.
- 143.DOM NR 53, tzw. Dom Sióstr, mur., 1909.
- 144.SZPITAL DLA STARCÓW, ob. dom mieszkalny, ul. Kościuszki nr 54, mur., pocz. XX.
- 145.BUDYNEK GOSPODARCZY, ul. Kościuszki nr 11, mur., 1 ćw. XX.
- 146.BUDYNEK GOSPODARCZY, ul. Kościuszki nr 46a, mur., k. XIX.
- 147.KAPLICZKA, mur., 1703, rekonstrukcja po 1945, ul. T. Kościuszki
- 148.CMENTARZ EWANGELICKI, przy ul. Kościuszki, poł. XIX.

149. CMENTARZ EWANGELICKI, relikty przy ul. Kościuszki, wzdłuż obwodnicy miasta – drogi nr 5, poł. XIX.
150. CMENTARZ ŻYDOWSKI, relikty przy ul. Kościuszki, pocz. XIX (?).

ul. Leszczyńskiego

ZESPÓŁ DOMU NR 1:

151. dom, mur., 4 ćw. XIX,
152. spichlerz, mur., 4 ćw. XIX.

ul. Mała

153. DOM NR 1, mur., XVIII/XIX.

ul. Matejki

154. DOM NR 2, mur.-szach., 1734, szczyt 1898.
155. DOM NR 3, mur., 1713 (?), przebud. 1905.

ul. Mickiewicza

156. DOM NR 1, mur., 1 ćw. XX.
157. DOM NR 2, mur., 1 ćw. XX.

ul. Paderewskiego

158. DOM NR 1, mur., ok. 1900.
159. DOM NR 2, mur., 1 ćw. XX.
160. DOM NR 3, mur.-szach., 1735, przebud. 1900.

ul. Poniatowskiego

161. DOM NR 16, mur., 1 ćw. XX.
162. STODOŁA w zagrodzie, ul. Poniatowskiego nr 21, drewn., pocz. XX.

Rynek

163. RATUSZ, Rynek nr 1, mur., 1752 lub 1761.
164. DOM NR 2, mur., 1 poł. XIX.
165. DOM NR 3, mur.-szach., 1 poł. XIX.
166. DOM NR 4, mur., XVIII, przebud. 1845.
167. DOM NR 5, mur., I poł. XIX w., odbud. 1984

ZESPÓŁ GOSPODY, Rynek nr 6:

168. gospoda, ob. dom mieszkalny Rynek 6, mur., 1904,
169. 2 budynki gospodarcze, mur., pocz. XX.

170. DOM NR 7, ob. Rydzwiński Ośrodek Kultury, mur., 1734, podwyższony i dobud. szczytu 1902.

ZESPÓŁ DOMU NR 8 (Rydziński Ośrodek Kultury):

171.dom, mur., 1907,

172.budynek gospodarczy, mur., 1907.

173.DOM NR 10, mur., 4 ćw. XIX lub pocz. XX.

174.DOM NR 11, mur., 1 ćw. XX.

175.DOM NR 12, mur.-szach., XVIII, elewacja wsch. 1902, *proj. A. Kunze*, remont. I. 60 XX.

176.DOM ZE SKLEPEM NR 13, mur., XVIII, remont. ok. 1965

177.DOM NR 14, mur., 1 poł. XVII, remont. ok. 1965.

178.DOM NR 15, mur., XVIII w., 1900 (z wykorzystaniem reliktów starszego budynku).

179.DOM NR 17, szach., 1731, przebud. przed 1904, remont. 1954 i 1968.

180.DOM NR 18, mur.-szach., 1 poł. XVIII, przebud. i remont. 1956.

181.DOM NR 19, mur.-szach., 1 poł. XVIII, zmiana elewacji XIX.

182.DOM NR 20, mur., 1903, *proj. A. Kunze*, przebud. 1904.

183.DOM NR 21, mur., ok. 1900, przebud. 1913, *proj. A. Kunze*.

184.DOM NR 22, mur., XVIII/XIX, przebud. 1 ćw. XX.

185.DOM NR 23, mur., I. 20 XX (z wykorzystaniem starszych piwnic).

186.DOM NR 24, mur. – szach., 1708

187.DOM NR 25, mur., 1708, przebud. k. XIX i 1936.

188.DOM NR 26, mur.-szach., 1 poł. XVIII, przebud. k. XIX, remont. więźba dachowa po 1900.

189.DOM NR 27, mur.-szach., 2 poł. XVIII, przebud. 1932.

190.POMNIK TRÓJCY ŚWIĘTEJ, Rynek, kam., 1760–1761

ul. Rzeczypospolitej

191.DOM NR 3, mur., k. XIX.

192.DOM NR 4, mur., 2 poł. XIX, cz. przebud.

193.DOM NR 5, mur., pocz. XX.

194.DOM NR 6, mur., 2 poł. XIX.

195.DOM NR 7, mur., 1 ćw. XX.

196.DOM NR 8, mur., 1 ćw. XX.

197.DOM NR 10, mur., 1904

198.DOM NR 14 (d. 9), mur., 2 poł. XIX.

ul. Sienkiewicza

199.DOM NR 2, mur., 1 poł. XIX, remont. 1901.

200.DOM NR 4/5, mur., 1 ćw. XX.

201.DOM NR 8, mur., 1713, przebud. 1889 i 1930, *proj. A. Kunze*.

ul. Słowackiego

202.DOM NR 3, mur., 4 ćw. XIX.

203.DOM POCZTOWY, ob. mieszkalny, ul. Słowackiego nr 4, mur., pocz. XX.

204.DOM NR 5, mur.-szach., XVIII/XIX, rozbud. od wsch.

205.STRAŻNICA POŻARNA, ul. Słowackiego nr 7, mur., 1 poł. XIX.

ul. Tylna

206.DOM NR 9, mur., 1 ćw. XX,

ul. Wolności

207.DOM NR 1, mur. XVIII w., 1907
208.DOM NR 4, mur.-szach., 2 poł. XVIII w., pocz. XIX w.
209.DOM NR 6, szach., 1783, rozbud. od wsch.
210.DOM NR 8, mur., 4 ćw. XIX.
211.DOM NR 8a, mur., k. XIX (?).
212.DOM NR 9, mur., 1 ćw. XX.
213.DOM NR 12, mur.-szach., pocz. XX.
214.DOM NR 14, mur., 1 ćw. XX.
215.DOM NR 16, mur., 1890.
216.DOM NR 19, mur.-szach., 1783, klatka schodowa 1912.
217.DOM NR 20, mur., XIX/XX.
218.DOM NR 21, mur., XIX/XX.
219.DOM NR 22, mur., 4 ćw. XIX.

ul. Zamkowa

ZESPÓŁ DOMU NR 1a:

220.dom, mur., XVIII/XIX,
221.budynek gospodarczy, mur., XIX.

222.SZKOŁA, ul. Zamkowa 2, mur., 1900.
223.KONWIKT PIJARÓW, następnie zajazd, tzw. Hotel de Malaga, ul. Zamkowa nr 3, mur., 1769–1777,
224.DOM NR 5, mur., 1 ćw. XX.
225.DOM NR 6, szach., 1779, cz. przebud. 1904, *bud. August Itsch.*

TARNOWA ŁĄKA

226.KAPLICZKA, mur., k. XIX.
227.PRZEDSZKOLE I SZKOŁA, mur., k. XIX.
228.STRAŻNICA POŻARNA, mur., 1 ćw. XX.
229.DOM NR 3, mur., pocz. XX.
230.DOM NR 18, mur., k. XIX.
231.DOM NR 70, mur., 1 ćw. XX.
232.DOM NR 74, mur., 1 ćw. XX.
233.DOM NR 83, mur., 4 ćw. XIX.
234.STODOŁA w zagrodzie nr 35, szach., k. XIX.
235.CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX.

TWORZANICE

236.SZKOŁA, mur., I. 20 XX.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- 237.dwór, ob. dom nr 35, mur., 2 poł. XIX,
- 238.pałac, ob. przedszkole, mur., 1905,
- 239.pozostałości parku krajobrazowego, k. XIX,

- 240.DOM NR 7, mur., 1 ćw. XX.
- 241.DOM NR 8, mur., k. XIX.
- 242.DOM NR 26, mur., 1926.
- 243.BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 21, mur., pocz. XX.
- 244.WIATRAK KOŹŁAK działka nr 74 Tworzanice nr 31
- 245.CMENTARZ EWANGELICKI (?), relikty, działka nr 117, XIX (?)

TWORZANKI**ZAGRODA NR 16:**

- 246.stodoła, mur., k. XIX,
 - 247.budynek gospodarczy, mur., pocz. XX.
-
- 248.DOM NR 15, mur., pocz. XX.
 - 249.CHLEW w zagrodzie nr 47, mur., pocz. XX.
 - 250.STODOŁA w zagrodzie nr 10, szach., k. XIX.

5.6. SKRÓCONY WYKAZ ZABYTKÓW RUCHOMYCH Z TERENU GMINY RYDZYNA

Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru	data	Ilość w rejestrze	Ilość w ewidencji
Rydzyzna	Kościół par. p.w. Stanisława Biskupa – wystrój i wyposażenie	171/Wlkp/B	21.01.2010	82	93
	Płyta nagrobna Jana Rydzińskiego	II-2/3/51	21.07.1951	1	1
Rydzyzna	Kościół poewangelicki				7
Rydzyzna	Zamek - wyposażenie i wystrój	283/Wlkp/B	30.11.2012		167
	Fortepian koncertowy	169/Wlkp/B	12.01.2010	1	1
	Wyposażenie i wystrój	386/B	30.11.1976	27	
		146/B	13.05.1983	19	
	Kolekcja J. Habera	75/B	03.12.1975	70	
Rydzyzna	Pomnik Trójcy Świętej	70/Wlkp/B	06.04.2005	1	1
Rydzyzna	Kamienica, Rynek 23				1
Dąbcze	Kość. par. p.w. św. Katarzyny				25
Dąbcze	Kapliczka przydrożna 1946 r.				1
Jabłonna	Kość. fil. p.w. św. Mikołaja				5
Jabłonna	Pałac z folwarkiem - wyposażenie				21
Kaczkowo	Kość. par. p.w. św. Marcina				20
Robczysko	Kapliczka ludowa z Chrystusem Frasobliwym	190/B	23.05.1989	1	1
Rojęczyn	Dwór – sztukaterie				1

6. OBSZARY NAJWIĘKSZEGO ZAGROŻENIA DLA ZABYTEKÓW W GMINIE.

Zabytki nieruchome

Brak aktualnych planów zagospodarowania dla części obszarów gminy Rydzyna pociąga za sobą brak szczegółowych wytycznych dotyczących ochrony konserwatorskiej, w tym brak stref ochrony widokowej. Zagrożenie jest to widoczne zwłaszcza w przypadku założenia rezydencjonalno-urbanistycznego Rydzyny uznanego przez Prezydenta RP za Pomnik Historii. Wyznaczony do ochrony obszar objęty wpisem do rejestru zabytków ogranicza się jedynie do ścisłej, historycznej zabudowy miasta w obrysie z przełomu XIX i XX w. oraz terenu parku i oficyn zamkowych. Obszar ten nie posiada wyznaczonej strefy ochrony widokowej. Należy podkreślić, że zwłaszcza obszar założenia zamkowo-parkowego od strony północnej, wschodniej i częściowo południowej nadal znajduje się w pierwotnym otoczeniu łąk i pól. Założenie urbanistyczne miasta zachowało swój pierwotny układ otoczony średniowieczną fosą jeszcze do lat. 60 XX w., do czasu kiedy pomiędzy zamkiem, a miastem wybudowano duży zakład przetwórstwa warzyw i owoców, w tym wysoki kubaturowo obiekt zamrażalni. Pomimo wielu starań służb konserwatorskich rozwoju zakładu, ani jego translokacji nie udało się przeprowadzić. W późniejszym czasie w otoczeniu dawnej elektrowni zamkowej z lat 30 XX w. powstały mniejsze obiekty, częściowo ją zasłaniające od strony historycznej alei kasztanowej. Inwestycja ta wpłynęła na ożywienie gospodarcze Rydzyny, przyniosła wiele miejsc pracy, jednak niestety kosztem utraty pierwotnego wyglądu otoczenia zespołu zamkowego i jego historycznej panoramy. Od strony południowej zamku znajdują się ogródki działkowe, na których zaczynają powstawać murowane obiekty altanek – co powoduje kolejne zagrożenie wprowadzenia chaosu do przestrzeni. Teren ogródków znajduje się już poza obszarem wpisanym do rejestru zabytków. Po wschodniej stronie zabytkowego parku znajduje się teren prywatny użytkowany rolniczo jako pole uprawne, jednak obecnie wystawiony na sprzedaż, w dalszej kolejności być może poddany przekształceniu na działki budowlane – co stworzy dalsze zagrożenie dla otoczenia Pomnika Historii.

Zamek Rydzyński użytkowany jako hotel i centrum konferencyjne przez SIMP jest instytucją zarabiającą z powodzeniem na własne utrzymanie. W ostatnim czasie z powodu pandemii oraz znacznego wzrostu cen energii płynność finansowa Zamku została bardzo zachwiana, co nieoczekiwanie stworzyło zagrożenie dla bieżącego utrzymania tak olbrzymiego obiektu i wymagało zewnętrznego wsparcia. Doświadczenie to potwierdziło, że obecnie mogą się pojawiać zagrożenia zupełnie nieprzewidywalne, którym trudno wcześniej zapobiec. Dla wsparcia działalności Zamku z pewnością okaże się jego szeroka promocja oraz zewnętrzne wsparcie finansowe na prace remontowo-konserwatorskie z funduszy rządowych lub europejskich. Dzieło odbudowy tak bardzo doświadczonego ostatnią wojną obiektu cały czas trwa.

Zagrożeniem dla zabytków nieruchomych jest prowadzenie niekontrolowanych działań inwestycyjnych przez dzierżawców i właścicieli obiektów zabytkowych, przykładem mogą być dawne folwarki w Dąbczu i Kaczkowie gdzie niektóre budynki z przełomu XIX i XX w. zostały całkowicie zrujnowane. Druga część to budynki niezamieszkałe i

pozbawione bieżącej konserwacji, ulegające w ten sposób stopniowej degradacji (m.in. dwory w Jabłonnej, Tworzanicach oraz tzw. nowa oranżeria w Rydzynie).

Znacznym zagrożeniem jest wymiana oryginalnych drewnianych stolarek okiennych i drzwiowych, ceramicznego pokrycia dachowego, ocieplanie budynków pociągające za sobą pozbawianie budynków ich pierwotnych dekoracji architektonicznych. Obserwuje się także wywieszanie szyldów i transparentów reklamowych w obszarach zabytkowych, bez uzyskania zgody urzędu konserwatorskiego.

Problemy związane z wystrojem elewacji dotyczą także zabudowy wiejskiej i folwarcznej. Zagrożenia te związane są nie tylko z wymianą stolarek okiennych i drzwiowych, ale także z nieprawidłowymi powiększeniami otworów okiennych bądź ich zamurowaniem a także ocieplaniem budynków (w wyniku których kilkadziesiąt budynków w gminie utraciło walory zabytkowe i zostało usuniętych z wojewódzkiej ewidencji zabytków).

Nie użytkowane obecnie cmentarze i parki z czasem ulegają degradacji. Teren zarasta samosiejkami i licznymi krzewami, dewastowane są nagrobki. Gmina Rydzyna prowadzi systematyczną pielęgnację zabytkowych cmentarzy katolickiego i ewangelickiego, będących własnością komunalną. Parki pozbawione prawidłowej opieki tracą swoje pierwotne walory, w szczególności dotyczy to parku w Jabłonie.

Zabytki ruchome

Obiekty ruchome są narażone na zniszczenie, kradzież, uszkodzenie lub pożar. W zabytkowych kościołach gminy w Rydzynie, Kaczkowie i Dąbczu są zainstalowane systemy antywłamaniowe i przeciwpożarowe. Gmina Rydzyna jest właścicielem tylko jednego zabytku ruchomego, jest to wpisany do rejestru zabytków pomnik Trójcy Świętej. Kolumna znajduje się w centralnej części rynku w Rydzynie, otoczona jest kutym, żelaznym płotem. Rzeźbie nie zagraża niebezpieczeństwo, teren rynku jest na bieżąco monitorowany.

Zabytki archeologiczne

Gmina Rydzyna jest typową gminą rolniczą. Większość stanowisk archeologicznych została zarejestrowanych na terenach rolniczych. Zatem zagrożenie dla substancji zabytkowej stanowi głęboka orka i inne zabiegi agrotechniczne. Orka powoduje destrukcję warstw i obiektów archeologicznych. Z kolei intensywne nawożenie i używanie środków chemicznych może mieć wpływ na zachowanie zabytków wytworzonych z materiałów organicznych takich jako kości, róg i stanowisk sepulkralnych.

Aby zapobiec zniszczeniom stanowisk archeologicznych, prace ziemne przy inwestycjach drogowych, budowy zbiorników, kopalni kruszywa, poszerzanie rowów melioracyjnych, budową infrastruktury pod zespoły elektrowni wiatrowych itp. w strefach ochrony zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z urzędem konserwatorskim. Jest to szczególnie ważne bowiem inwestycje te w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i zabytki archeologiczne.

Zagrożenie stanowi również rozwój budownictwa mieszkalnego lokalizowanego na obrzeżach wsi i miasta, na terenach uprzednio wykorzystywanych rolniczo. Kolejne zagrożenia, które nasiliły się w ciągu ostatnich lat to penetrowanie terenu przy użyciu wykrywaczy metali w poszukiwaniu zabytków głównie militariów. Rozmiarów zniszczeń tej kategorii zagrożenia nie potrafimy ocenić.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych wczesnohistorycznych, historycznych czy nowożytnych nawarstwień kulturowych i osadniczych, niezbędne jest uzgadnianie decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, projektów inwestycji oraz wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegaturę w Lesznie.

7. ANALIZA SWOT MOCNYCH I SŁABYCH STRON OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY

Analiza SWOT jest narzędziem diagnostycznym pozwalającym porównać własne mocne i złe strony (Strengths i Weaknesses), oraz szanse i zagrożenia (Opportunities i Threats) płynące z otoczenia, co może mieć w tym przypadku wpływ na ochronę i opiekę nad zabytkami gminy. Metoda pozwala uchwycić przeszkody, które należy przezwyciężyć lub zminimalizować w celu osiągnięcia pożądanego rezultatu.

Mocne strony	Słabe strony
Koncentracja na terenie gminy wielu zabytków, w tym wyjątkowego w skali kraju założenia rezydencjonalno-urbanistyczne w Rydzynie.	Brak zauważalnej promocji walorów turystycznych Gminy, wymagającej większych nakładów finansowych i przemyślanej strategii.
Uznanie założenia rezydencjonalno-urbanistycznego Rydzyny za Pomnik Historii zarządzeniem Prezydenta RP z 15 marca 2017 roku.	Uznanie zespołu za Pomnik Historii powoduje niesłuszne obawy niektórych mieszkańców Rydzyny o dalszy gospodarczy rozwój miasta. Nie są zauważalne ostatnie, stosunkowo małe inwestycje dokonywane w rydzyskim zamku i jego otoczeniu, przeprowadzone dzięki uzyskaniu dotacji z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Oczekiwania związane z ujęciem Rydzyny w tak prestiżowym zespole obiektów w Polsce były znacznie większe.
Dobre połączenie drogowe i kolejowe na ważnej i ruchliwej trasie Poznań – Wrocław.	Brak tablic informacyjnych o walorach turystycznych przy stacji kolejowej i drodze szybkiego ruchu s 5. Duża odległość centrum Rydzyny od stacji kolejowej i związane z tym niedogodności komunikacyjne.
Dawny kościół ewangelicki w Rydzynie jest idealnym miejscem dla utworzenia ośrodka kultury - galerii obrazów lub sali koncertowej, co z pewnością mogłoby pozytywnie wpłynąć na ofertę kulturalną regionu.	Ogromny koszt generalnego remontu kościoła przekracza możliwości jego finansowania wyłącznie z budżetu Gminy.
Zbiornik retencyjny w Rydzynie jest lokalną atrakcją turystyczno-rekreacyjną odwiedzaną przez dużą ilość osób.	Przybywające nad zbiornik osoby rzadko odwiedzają Rydzynę z uwagi na brak w mieście zadowalającej oferty handlowo-gastronomicznej.

Przez teren gminy przebiegają szlaki turystyczne. Sprzyjają temu dobre połączenia komunikacyjne - sieć ścieżek rowerowych, dróg leśnych i polnych. Przy zbiorniku retencyjnym działa wypożyczalnia rowerów.	Szlaki są słabo oznakowane. Brak tablic informacyjnych i drogowskazów. Powinny one wyraźnie wskazywać czekające turystów atrakcje.
Gmina Rydzyna posiada aktualne Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, a zawarte w nim zapisy, przewidują dodatkową ochronę panoram, osi widokowych i otoczenia miasta Rydzyna.	Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego nie jest aktem obowiązującego prawa lokalnego, wymaga zatem odpowiedniego potwierdzenia w zapisach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, lub w przypadku ich braku w decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu

Szanse	Zagrożenia
Wpis założenia rezydencjonalno-urbanistyczne w Rydzynie na listę pomników historii stwarza większą szansę promocji miasta oraz pozyskania zewnętrznych dotacji.	Brak przemyślanej i wspólnej strategii Gminy oraz Zamku SIMP w zakresie pozyskiwania dotacji zewnętrznych.
Droga szybkiego ruchu s 5 stwarza możliwość planowanego szybkiego dotarcia do Rydzyny z większych ośrodków miejskich – Wrocławia i Poznania.	Oddalenie trasy s 5 o kilka kilometrów na zachód od Rydzyny, prawie wyklucza możliwość spontanicznych odwiedzin turystów.
Adaptacja kościoła ewangelickiego w Rydzynie na salę konferencyjno-koncertową posłuży promocji miasta jako lokalnego ośrodka kulturalnego.	Budowa i adaptacja do nowych potrzeb obiektów komunalnych o niekomercyjnym charakterze może generować wysokie koszty utrzymania, niemożliwe do poniesienia wyłącznie z budżetu Gminy.
Niedawno zakończona budowa ścieżki rowerowej z Leszna oraz oferta wypożyczalni rowerów przy	Brak oznakowanych szlaków rowerowych na pozostałych drogach w gminie.

zbiorniku retencyjnym stwarza dodatkowe warunki do aktywnego wypoczynku na terenie gminy Rydzyna.	
Krajobrazowo-turystyczne walory Rydzyny oraz infrastruktura techniczna na obszarach wyznaczonych pod zabudowę mieszkalną i strefę gospodarczą stwarzają szansę na przyrost ludności i związane z tym rozwój gospodarczy w gminie.	Brak realnej ochrony otoczenia i historycznych panoram zespołu urbanistycznego Rydzyny w przypadku chaotycznej i nieprzemyślanej nowej zabudowy może doprowadzić do utraty części jego walorów.

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I HARMONOGRAM DZIAŁAŃ W LATACH 2023-2026 R.

Nazwa i opis zadania	Termin wykonania	Komórka odpowiedzialna za realizację zadania
<u>Zadanie 1</u> – Zabezpieczenie środków w corocznym budżecie Gminy w kwocie ok 50 tys. zł. na udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie gminy Rydzyna.	2023-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 2</u> – Wykonanie inwentaryzacji architektonicznej oraz opracowania historyczno-konserwatorskiego budynku „Malagi” - dawnego budynku konwiku pijarów i szkoły, dla potrzeb adaptacji do nowych funkcji.	2023-2024	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 3</u> – Sporządzenie projektu i wykonanie remontu budynku „Malagi” - dawnego budynku konwiku pijarów i szkoły do nowych funkcji .	2024-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 4</u> – Wykonanie remontu tarasu dworu w Rojęczynie (ob. szkoły podstawowej).	2024	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna

<u>Zadanie 5</u> – Wykonanie ekspertyzy i projektu remontu fundamentów remontu elewacji dawnego budynku konwiktów pijarów, budynek byłej szkoły podstawowej.	2023-2024	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 6</u> – Przeprowadzenie remontu budynku tzw. nowej oranżerii w Rydzynie i jego adaptacja do nowych funkcji (w zależności od pozyskania dotacji zewnętrznych).	2024-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 7</u> – Remont domu mieszkalnego przy ul. Wolności 4 w Rydzynie (w zależności od pozyskania dotacji zewnętrznych).	2024-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 8</u> – Remont domu mieszkalnego przy ul. Kościuszki 3 w Rydzynie (w zależności od pozyskania dotacji zewnętrznych).	2024-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 9</u> – Remont domu mieszkalnego Dąbcze 39 (w zależności od pozyskania dotacji zewnętrznych).	2024-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 10</u> – Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków w systemie GISON. Sporządzanie kart adresowych GEZ dla nowych obiektów zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56).	2025-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 11</u> – Prowadzenie bieżących prac porządkowych i konserwacji zieleni na cmentarzach stanowiących własność Gminy.	2023-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
<u>Zadanie 12</u> – Wykonanie projektu remontu dawnego kościoła ewangelickiego w Rydzynie i przygotowanie wniosków o dotacje zewnętrzne na prace konserwatorsko-budowlane.	2024-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna

Zadanie 13 – Wydanie książki związanej z historią i zabytkami Rydzyny.	2023-2026	Burmistrz Miasta i Gminy Rydzyna, Urząd Miasta i Gminy Rydzyna
--	-----------	--

9. MONITORING DZIAŁANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków opiece nad zabytkami Burmistrz Rydzyny zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Gminy Rydzyny.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

W realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, Urząd Gminy Rydzyna zamierza skorzystać w miarę możliwości z środków własnych oraz z środków przeznaczanych na ten cel przez władze powiatowe, wojewódzkie, państwowe a także Unii Europejskiej. Skutecznym poszukiwaniem środków powinno być bieżące monitorowanie stron internetowych urzędów oraz instytucji udzielających odpowiedniego wsparcia, są to m.in.:

- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (www.mkidn.gov.pl) w ramach swoich uprawnień tworzy programy wspierające między innymi prace służące ochronie zabytków. Rodzaje i zakresy ochrony zgodne są z aktualną polityką ochrony dziedzictwa kulturowego Rządu Rzeczypospolitej.
- Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków (www.poznan.wuoz.gov.pl) – dotacje przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli, posiadaczy lub użytkowników zabytków.
- Samorząd Województwa Wielkopolskiego (www.umww.pl) – budżet województwa wielkopolskiego przewiduje środki na pomoc finansową ukierunkowaną na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Są to dotacje celowe z budżetu na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych m. in. jednostek sektora finansów publicznych.
- Fundusz Kościelny (www.gov.pl/web/mswia/fundusz-kościelny) – dotacje udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających obiektów. Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących, wyposażenia obiektów sakralnych oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wewnątrz. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków Funduszu Kościelnego są: osoby prawne Kościoła Katolickiego; osoby prawne innych kościołów i związków wyznaniowych działających na podstawie ustaw o stosunku Państwa do kościołów oraz związków wyznaniowych o osoby prawne kościołów

i związków wyznaniowych wpisanych do rejestru kościołów i związków wyznaniowych, o którym mowa w art. 30 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

- Środki finansowe ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z funduszy krajowych i zagranicznych Unii Europejskiej.
- Fundusze norweskie (www.eog.gov.pl) - jest to forma finansowej pomocy przyznawana przez Islandię, Norwegię i Lichtenstein, wszystkim państwom Unii Europejskiej. Jest to bezzwrotna forma pomocy, w zamian za co państwa te uzyskują możliwość prowadzenia działalności na rynkach wewnętrznych Unii Europejskiej, mimo że prawnie nie są jej członkami. Łącznie na III edycję Funduszy norweskich i EOG państwa-darczyńcy, czyli Norwegia, Islandia i Liechtenstein, przeznaczyły kwotę ponad 2,8 mld euro. Wsparcie przyznano 15 państwom Europy Środkowej i Południowej oraz krajom bałtyckim. Polska z alokacją 809,3 mln euro, podobnie jak w poprzednich latach, pozostaje największym beneficjentem tych środków.